

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
DARBO IR SOCIALINĖS SAUGOS KATEDRA

AGNĖ ROVAITĖ

**SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS EUROPOJE:
TEISINIAI ASPEKTAI**
Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
Prof. dr. A. Bitinas

VILNIUS, 2012

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
DARBO IR SOCIALINĖS SAUGOS KATEDRA

SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS EUROPOJE:
TEISINIAI ASPEKTAI

Darbo ir socialinio aprūpinimo teisės magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62401S106

Vadovas

_____ **Prof. dr. A. Bitinas**

2012 _____

Recenzentas

2012 _____

Atliko

DSTmis0-01 gr. stud.

_____ **A. Rovaitė**

2012 _____

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS	4
1. SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS ORGANIZAVIMAS.....	6
1.1. Socialinės apsaugos sąvoka ir principai	7
1.2. Socialinės apsaugos struktūrinės dalys.....	13
1.3. Socialinės apsaugos sistemos ir institucijų veiklos organizavimas Europoje	16
2. EUROPOS SĄJUNGOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS TEISINIS REGULIAVIMAS IR JOS MODELIAI	19
2.1. Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemos politika ir jos įtaka šalims narėms	19
2.1.1. Tarptautiniai teisės šaltiniai socialinės apsaugos sistemoje	21
2.1.2. Europos Sąjungos socialinės apsaugos koordinavimas.....	30
2.2. Egzistuojantys socialinės apsaugos modeliai Europos Sąjungos šalyse ir jų analizė.....	32
3. NEDARBO DRAUDIMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO EUROPOS SĄJUNGOS ŠALYSE TYRIMAS	41
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS	61
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	65
SANTRAUKA.....	66
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	67
PRIEDAI.....	68
1 PRIEDAS.....	69
2 PRIEDAS.....	70
3 PRIEDAS.....	71

LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 lentelė Socialinės apsaugos sąvokos apibrėžimai.....	8
2 lentelė Socialinės politikos nuostatos ES dokumentuose.....	29
3 lentelė Valstybės, asmens ir principų vaidmuo socialinės apsaugos modeliuose	35
4 lentelė Gerovės modelių, taikomų ES šalyse grupės.....	35-36
5 lentelė Fiksuoto dydžio išmokos už kiekvieną nedarbo savaitę 2012 m. Airija.....	46
6 lentelė Bedarbio parama asmenims iki 25 metų 2012 m. Airijoje.....	47
7 lentelė Įmokomis pagrįsta bedarbio pašalpos suma priklauso nuo asmens amžiaus 2012 m. Anglija.....	47
8 lentelė Egzistuojančios nedarbo išmokų rūšys 2012 m. Vokietija.....	49
9 lentelė Nedarbo išmokų trukmė didėjant sumokėtų įmokų skaičiui 2012 m. Ispanija.....	51
10 lentelė Europos Sąjungos šalių nedarbo draudimo bruožai 2012 m.	55
11 lentelė Nedarbo išmokų Europos Sąjungos šalyse pasiskirstymas 2012 m.	56
1 pav. Europos Sąjungos šalių socialinės apsaugos struktūra.....	15
2 pav. BVP dalis skiriama socialinei apsaugai procentais.....	37
3 pav. Nedarbo lygis ES šalyse.....	38
4 pav. Žmonės skurdo ar socialinės atskirties pavojuje.....	40

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Demografiniai ir spartūs ekonominiai pokyčiai daro didžiulę įtaką kiekvienai šaliai ir jos gyventojams. Šie procesai daro įtaką net ir tokioms sritims kaip socialinė apsauga. Įvairių šalių socialinės apsaugos sistemos susiformavo veikiant nevienodoms ekonominėms, socialinėms ir politinėms aplinkybėms. Tad tampa aišku, kad valstybių socialinė apsauga skiriasi pagal socialinės apsaugos sistemos finansavimą, nustatytus tarifus, išmokų dydį bei jų skyrimo sąlygas. Be to, iki šiol mažai dėmesio buvo skiriama lyginamajai užsienio šalių socialinės apsaugos teisei. Todėl šiandien svarbu yra pažinti ne tik savo šalies, bet ir kitų Europos Sąjungos (toliau ES) valstybių socialinės apsaugos sistemas.

Socialinė apsauga yra viena jautriausių valstybės sričių, dėl ko ES valstybės narės nėra linkusios visiškai perduoti kompetencijos ES institucijoms. Valstybių narių nacionalinė politika skirtingai įgyvendina prioritetinį tikslą – užtikrinti gerovę kiekvienam piliečiui. ES šalyse skiriasi svarbiausių socialinės apsaugos principų tradicijos, socialinės apsaugos modeliai, todėl norint suprasti kaip organizuojama socialinė apsauga reikalinga išanalizuoti Europos socialinės apsaugos modelius. Taip pat Lietuvai įstojus į ES, sparčiai padidėjo ir vis dar nemažėja, gyventojų emigracija į Vakarų Europą. Gyventojai vyksta dirbti į užsienio valstybes nesusipažinę kaip konkrečioje ES valstybėje organizuota socialinė apsauga.

Visos šios priežastys skatina domėtis ne tik savo, bet ir kitų ES valstybių narių socialinė apsauga, ypatingos reikšmės turi ir tai, kad socialinės apsaugos palyginimas negali būti atliktas be socialinės apsaugos įstatymų lyginimo.

Šiame darbe bus nagrinėjama tema „*Socialinės apsaugos sistemos Europoje: teisiniai aspektai*“. Socialinę apsaugą pirmiausia reguliuoja nacionaliniai įstatymai, tačiau Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą yra ratifikuojami tarptautiniai dokumentai, kurie turi įtakos socialinės apsaugos srityje. Vykstant laisvam darbuotojų judėjimo procesams atsirado poreikis šalims narėms bendrai veikti ir vienodinti savo nacionalines apsaugos sistemas. Daugelis autorių teigia, kad šis judėjimas negalėtų būti tinkamai įgyvendinamas, jei asmenys nusprendę pasinaudoti šia laisve, patirtų neigiamą poveikį dėl skirtingų valstybių socialinės apsaugos sistemų nustatomų teisių ir pareigų. Problemų kelia nuostatos, numatančios, kad teisė gauti išmokas ar jų skaičiavimas priklauso nuo draudimo ar gyvenimo laikotarpių trukmės, ir atsižvelgiama tik į tuos laikotarpius, kurie buvo įgyti tik pagal tos šalies teisės aktus. Tokioje sistemoje darbuotojas migrantas gali neįgyti teisės į jokias išmokas, kurias būtų galėjęs gauti savo gimtojoje šalyje. Todėl viena iš priežasčių, dėl kurios tarptautiniai dokumentai turi svarbų vaidmenį socialinės apsaugos srityje yra akivaizdi.

Be socialinės apsaugos vienodinimo, egzistuoja ir Europos institucijos, tokios kaip Jungtinių Tautų organizacija, Europos Taryba, šios institucijos reglamentuoja socialinės apsaugos teisės dalykus, taigi jos taip pat daro nemažą įtaką žmogaus socialinių teisių apsaugai Europoje. Pagrindiniai socialinės apsaugos standartus nustatantys dokumentai yra 1964 m. Europos socialinės apsaugos kodeksas, kurio tikslas yra skatinti tinkamo lygio socialinės apsaugos sistemą, šių standartų turi laikytis visos Kodeksą ratifikavusios šalys. Teisė į socialinę apsaugą kaip viena iš žmogaus teisių yra įtvirtinta ir 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje bei 1966 m. gruodžio 16 d. Jungtinių Tautų tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte. Todėl galima teigti, kad tarptautinės sutartys, t.y. sutartys dėl socialinės apsaugos, yra svarbūs tarptautinės teisės juridiniai dokumentai.

Pasirinkta magistrinio darbo tema aktuali ir todėl, kad yra mažai nagrinėta. Yra keletu autorių aptarta bendrais bruožais ES socialinė politika, tačiau detalesnės analizės aptariant konkrečių valstybių nedarbo socialinio draudimo reglamentavimo ypatumus nėra atlikta.

Magistro baigiamojo darbo objektas ir dalykas. Šiame darbe bus analizuojama kelių ES valstybių narių nedarbo socialinis draudimas. Taigi magistro baigiamojo darbo *tyrimo objektas* - ES valstybių nedarbo draudimas.

Magistro darbo *tyrimo dalykas* - ES valstybių įstatymų teisės normos, reglamentuojančios šalių nedarbo socialinį draudimą ir sudarančios socialinės apsaugos sistemą.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Atsižvelgiant į magistro baigiamojo darbo objektą bei dalyką, pagrindinis tikslas yra išanalizuoti ES valstybių nedarbo socialinį draudimą.

Siekiant nustatyto tikslo yra iškeliami šie uždaviniai:

1. Išnagrinėti Europos šalių socialinės apsaugos principus bei tradicijas;
2. Nurodyti ir išanalizuoti teisės aktus, kurie reglamentuoja socialinę apsaugą;
3. Išanalizuoti socialinės apsaugos modelius esančius Europos Sąjungos valstybėse bei juos palyginti;
4. Atskirai išnagrinėti ES valstybių nedarbo draudimą.

Tyrimo metodai. Tam, kad būtų pasiekti šio darbo numatyti uždaviniai bus naudojami tokie metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė;
2. Įstatymų ir teisės aktų lyginamoji analizė;
3. Europos šalių socialinės apsaugos ir nedarbo statistikos lyginimas;

Pagrindinis šio darbo metodas – *teisinių aktų analizė*. Pastarojo metodo pagalba tiriami teisės aktai, sudarantys socialinės apsaugos sistemą.

Išanalizuotai medžiagai apibendrinti, išvadoms suformuluoti naudojamas *apibendrinimo* metodas.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios – tiriamosios dalys, išvados. Darbo pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas, darbo santraukos lietuvių ir anglų kalbomis bei tyrimo tikslų atskleidimo priedai.

Pirmojoje darbo dalyje „Socialinės apsaugos sąvoka“ nagrinėjama bendra socialinės apsaugos teorija, sąvoka, jos principai.

Antrojoje dalyje „Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemos teisinis reguliavimas ir jos modeliai“ analizuojama Europos Sąjungoje egzistuojantys socialinės apsaugos modeliai, socialinės apsaugos sistemos koordinavimas bei ES socialinę politiką reglamentuojančių dokumentų ir pagrindinių sutarčių įtaka ES socialinei politikai.

Trečiojoje dalyje „Nedarbo draudimo teisinis reglamentavimas Europos Sąjungoje“ konkretizuojama kokias išmokas turi gauti darbo pajamų netekę asmenys, lyginamos nedarbo socialinio draudimo teisės aktų nuostatos skirtingose Europos Sąjungos valstybėse.

1. SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS ORGANIZAVIMAS

Šiame darbo skyriuje visų pirma bus nagrinėjama socialinės apsaugos sąvoka, pagrindiniai principai bei struktūrinės dalys. Nagrinėjant socialinės apsaugos organizavimą būtina žinoti kokiais principais yra vadovaujama. Toliau bus nurodomi teisės aktai, įtvirtinantys šiuos principus bei socialinės apsaugos struktūrinės dalys, kurios sudaro socialinės apsaugos sistemą.

1.1. Socialinės apsaugos sąvoka ir principai

Socialinė apsauga yra socialinės politikos sritis, tačiau jos samprata pasaulyje yra interpretuojama įvairiai ir kiekvienas autorius socialinę apsaugą apibrėžia savitai. Analizuojant teorinę medžiagą sunku aptikti vieningą apibrėžimą kas yra laikoma socialine apsauga. Pavyzdžiui, A.Guogis, D. Bernotas, J. Ūselis teigia, kad „socialinė apsauga – tai valstybės ir (arba) privačių subjektų, jeigu pastarųjų veikla yra valstybės reglamentuota, teikiama materialinė parama (pinigine ir daiktine) arba socialinės paslaugos socialinę riziką patyrusiems asmenims“¹.

R. Lazutka socialinę apsaugą apibrėžia kaip politikos priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti asmenis esant įvairioms gyvenimo situacijoms ir sąlygoms, kuriose iškyla asmens pragyvenimo pavojus². Kadangi socialinės apsaugos sistemos skirtingose ES šalyse skiriasi, tai reiškia, kad nėra vieningo apibrėžimo, kurį būtų galima pritaikyti visose šalyse. Taigi, nacionalinėse sistemose socialinė apsauga suprantama nevienodai.

Beje, literatūroje galima rasti dar ir kitokių socialinės apsaugos sąvokos apibrėžimų. D. Pieters pažymi, kad sunku rasti socialinės apsaugos sąvoką tarptautinės teisės dokumentuose, nes juose reglamentuojamos minimalios socialinės apsaugos normos, apibūdinamas socialinės apsaugos schemas turinys. Autorius socialinę apsaugą apibrėžia kaip visumą priemonių, sukuriančių solidarumą tarp žmonių, netekusių darbinių pajamų arba turinčių kokių nors ypatingų išlaidų³. Pasak D. Pieters, yra autorių, kurie socialinę apsaugą apibrėžia kaip piniginių ir natūrinių pašalpų bei paslaugų teikimą tam tikroms gyventojų grupėms. Tačiau TDO pranešime „Kelyje į XXI amžių. Socialinės apsaugos raida“ socialinė apsauga traktuojama kaip atsakas į pagalbos šauksmą, o ne kaip sudėtingas mehcanizmas, teikiantis tokią pagalbą. Dar vieną socialinės apsaugos sąvoką yra pateikęs Berghmanas, kuris socialinę apsaugą suvokia kaip žmogaus apsaugą nuo žalos pačiam sau.

¹ Guogis A., Bernotas D., Ūselis J. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 8.

² Lazutka R. Socialinė apsauga // J. Rimkutė. Žmogaus socialinė raida. Vilnius: Homo Liber, 2001. P. 133-134.

³ Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 14-18.

Socialinės apsaugos terminų žodyne sąvoka „socialinė apsauga“ apibūdinama kaip visapusiška socialinės apsaugos sistema, padedanti valstybei laiduoti gyventojų aprūpinimą ligos, sužalojimo, senatvės, nedarbo ir kitais atvejais, suteikti papildomų pajamų nustatytiems šeimos poreikiams tenkinti⁴. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad socialinės apsaugos sistema apims priemonių visumą, kuria sukuriamas solidarumas tarp žmonių, netekusių darbininių pajamų, ar turinčių kokių nors ypatingų išlaidų. Vis tik daugiausia dėmesio bus skirta piniginiams pašalpoms, išmokamoms visuotinai pripažintais socialinės rizikos atvejais. Kadangi darbe sunku aprėpti visų socialinės apsaugos priemonių, taikomų socialinės rizikos atvejais, didžiausias dėmesys bus skirtas nedarbo draudimui.

1 lentelė

Socialinės apsaugos apibrėžimai

<i>Socialinė apsauga</i>	Socialinė apsauga – tai valstybės ir (arba) privačių subjektų, jeigu pastarųjų veikla yra valstybės reglamentuota, teikiama materialinė parama (piniginė ir daiktinė) arba socialinės paslaugos socialinę riziką patyrusiems asmenims. (A.Guogis, D.Bernotas, J.Ūselis)
<i>Socialinė apsauga</i>	Politikos priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti asmenis esant įvairioms gyvenimo situacijoms ir sąlygoms, kuriose iškyla asmens pragyvenimo pavojus. (R. Lazutka)
<i>Socialinė apsauga</i>	Visumą priemonių, sukuriančių solidarumą tarp žmonių, netekusių darbininių pajamų arba turinčių kokių nors ypatingų išlaidų. (D. Pieters)
<i>Socialinė apsauga</i>	Socialinė apsauga suvokiama kaip žmogaus apsauga nuo žalos pačiam sau. (Berghmanas)

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės remiantis socialinės apsaugos sampratomis

Iš aukščiau pateiktų socialinės apsaugos sampratų galime išskirti du aspektus, pagal kuriuos apibrėžiame socialinę apsaugą. Pirma, socialinę apsaugą galima traktuoti kaip apsaugą žmogui, kuris pats neturi galimybių gerinti savo socialinės padėties, antra, kaip valstybės pagalbą, kuri yra teikiama piliečiams nuo ištikusių ekonominių ar socialinių nelaimių.

Kaip matyti, socialinė apsauga siekia apsaugoti asmenis, atsiradus socialinėms rizikoms: netekus darbo pajamų (dėl senatvės, negalios, ligos), atsiradus specialių poreikių (vaiko išlaikymo, sveikatos priežiūros), nepajėgiant užsitikrinti minimalųjį gyvenimo lygį. Tad valstybių socialinės apsaugos tikslas apsaugoti žmones nuo socialinių rizikų bei garantuoti pajamas minimaliems poreikiams tenkinti.

⁴ Sveikatos ekonomikos centras. Socialinės apsaugos terminų žodynas <http://sec.lt/pages/zodynas/index.html>; prisijungimo laikas: 2011-12-12.

Toliau kalbant apie socialinės apsaugos sąvoką, paminėtina ir socialinės apsaugos sistemos sąvoka. Socialinės apsaugos terminų žodyne socialinės apsaugos sistema yra apibrėžta kaip priemonių sistema, leidžianti socialinės rizikos atvejais išsaugoti garantijas, ekonominį savarankiškumą bei persikirstyti lėšas⁵. Žvelgiant lyginamuoju aspektu, mokslo literatūroje nurodoma, kad socialinės apsaugos sistemos sąvoka priklauso nuo modelio, pavyzdžiui, Kontinentinės Europos socialinės apsaugos sistemose įtvirtinti universalumo (t.y. sistema turi būti prieinama visiems gyventojams ir apima visas socialinio draudimo rizikas), vieningumo bei solidarumo principai, o liberaliose socialinės apsaugos sistemose universalumo principas siejamas su rinkos principais, siekiant užtikrinti kuo platesnį asmenų dalyvavimą darbo rinkoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarime teigiama, kad socialinės apsaugos sistema turi padėti išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o pritekus suteikti asmeniui būtiną socialinę pagalbą⁶.

Apibendrinant autorių teiginius, galima tvirtinti, kad teisės mokslinėje literatūroje nėra vieningo socialinės apsaugos apibrėžimo, įvairiose šalyse jis traktuojamas skirtingai. Tokia apibrėžčių įvairovė rodo, kad socialinės apsaugos samprata įtvirtinta atsižvelgiant į socialinio gyvenimo bei teisės aktų skirtumus.

Aptarus socialinės apsaugos sąvoką, toliau bus aprašyti kokie yra socialinės apsaugos principai.

Darbe laikomasi pozicijos, kad ypatingą reikšmę socialinės apsaugos teisės sistemoje turi ir socialinės apsaugos principai. Žinoma, kad skirtingų valstybių socialinės apsaugos teisės sistemoje gali būti taikoma daugiau ar mažiau principų ir tai priklauso nuo socialinio modelio egzistuojančio toje valstybėje. Tačiau tiek socialinės apsaugos sąvoka, tiek socialinės apsaugos principai papildo vienas kitą ir išreiškia bendrą socialinės apsaugos sferą. Mokslo literatūroje yra išskiriami šie socialinės apsaugos principai:

❖ *Socialinis solidarumas* – literatūroje gausu solidarumo koncepcijos interpretacijų, kurių turinys priklauso nuo to, kokios mokslo šakos atstovai ją interpretuoja. Pasak I. Špokienės, dažniausiai akcentuojamas utilitarinis, instrumentinis jo pobūdis ir reikšmė organizuojant privalomojo sveikatos draudimo sistemą⁷. Socialiniame draudime šis principas pasireiškia tuo, kad šiuo metu dirbantys ir mokantys socialinio draudimo įmokas asmenys išlaiko nedarbingus

⁵ Sveikatos ekonomikos centras. Socialinės apsaugos terminų žodynas <http://sec.lt/pages/zodynas/index.html>; prisijungimo laikas: 2011-12-12.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 "Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // Valstybės žinios. 1997, Nr. 23–546.

⁷ Špokienė I. Solidarumo principo turinys ir vaidmuo sveikatos priežiūros teisinio reguliavimo srityje. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 3(121). P. 330.

asmenis, praeityje mokėjusius įmokas, kurie yra sukakę senatvės amžių arba negali dirbti dėl neįgalumo ar kitų teisės aktuose numatytų priežasčių. Socialinės apsaugos teisėje šis principas reiškia skirtingų socialinės apsaugos sistemos grupių tarpusavio priklausomybę. Pasak autorių, toks kartų solidarumas turi būti labai svarbus paskirstant ir perskirstant senatvės bei užtarnautas pensijas. Be to, reikia pastebėti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarime pažymėjo, kad apibrėžiant socialinio solidarumo principo esmę, socialinio draudimo įmokas mokantys asmenys turi teisę įstatymo numatytais atvejais gauti valstybinio socialinio draudimo pensijas arba kitas išmokas, vadinasi, jie įgyja atitinkamą teisėtą ir pagrįstą lūkestį. Taigi, socialinės apsaugos sistemos solidarumas apibrėžiamas kaip skirtingų socialinės apsaugos sistemos grupių tarpusavio priklausomybė ir bendri įsipareigojimai, materialinė bei moralinė parama tarp grupių siekiant bendrų tikslų (nustatyti sąlygas gauti išmokas, sukurti pajamų perskirstymo mechanizmus).

❖ *Socialinis teisingumas* – A. Guogis teigia, kad socialinis teisingumas (arba jo nebuvimas) vaidina ypač svarbų vaidmenį Rytų Europoje, taip pat ir Lietuvoje, formuojant viešąją politiką, nes kiekvienų parlamento ar savivaldybių rinkimų metu atsiranda po naują populistinę politinę srovę ir naują populistų lyderį, kurie, manipuluodami socialinio teisingumo stoka, paima valdžią arba daro didelę įtaką ir taip destabilizuoja politinę padėtį⁸. Pasak A. Bitino ir L.V. Papirčio, socialinio teisingumo koncepcija yra neapibrėžta. Autoriai apibendrinami teiginius pažymi, kad socialinis teisingumas yra dinamiškas reiškinys, kuris gali būti suprantamas kaip išteklių perskirstymo mechanizmas, turint tikslą ne tik skatinti ekonominį efektyvumą ar bazinę individo socialinę apsaugą, bet ir siekti kolektyvinės ir individualios gerovės užtikrinant fundamentalias žmogaus teises ir laisves, mažinant nelygybę, garantuojant lygias teises ir galimybes⁹.

❖ *Asmens poreikių atspindėjimo principas* – teigia, kad socialinės apsaugos sistema skirta užtikinti asmens apsaugą nuo socialinių rizikų ir skirta tenkinti asmens socialinius poreikius. Socialinės apsaugos normos turi būti keičiamos atsižvelgiant į tikruosius asmenų poreikius, kurie turi būti analizuojami ir įvertinami¹⁰. J. Maculevičiaus nuomone, įstatymo leidėjas turi siekti savarankiškai ir optimaliai fiksuoti asmens poreikius socialinės alimentacijos pagrinduose, norėdamas kuo operatyviau patenkinti naujai atsiradusius poreikius ir stengdamasis išvengti neesminio arba nerealaus poreikio tenkinimo¹¹.

⁸ Guogis A. Kai kurie korporatyvinės socialinės atsakomybės ir socialinio teisingumo aspektai. Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 18. P. 73–77.

⁹ Papirtis V.L., A.Bitinas Socialinio teisingumo įgyvendinimo problematika finansuojant socialinės saugos sistemą. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 3(7). P. 46.

¹⁰ Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 89.

¹¹ Maculevičius J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 56(48). P. 6.

❖ *Nediskriminavimo principas* – visuotinai pripažįstamas ir ginamas nacionalinių ir tarptautinių teisės normų. Anot A. Vaišvilos, šis principas yra išskirtinės svarbos, nes iš jo išvedama pati teisė, kuri galima tik tuo atveju, jei postuluojuama, kad kiekvienas asmuo yra teisės subjektas ir visų asmenų teisės yra vienodai brangintinos. Socialinės apsaugos sistemoje šis principas reiškia, kad negalima diskriminacija dėl socialinės padėties. Tačiau pagal Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymą šio principo taikymas nėra absoliutus. Pavyzdžiui, tiesiogine diskriminacija nėra laikoma įstatymų nustatytos specialios priemonės sveikatos apsaugos, darbo saugos, užimtumo srityje. Lietuvoje lygių galimybių principo įtvirtinimas Lietuvos ir Europos Sąjungos darbo teisėje išsamiai pateiktas T. Davulio monografijoje „Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva“ bei kolektyvinėje monografijoje „Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos darbo teisėje“. Lygių galimybių principas taip pat įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos (toliau LR) valstybinio socialinio draudimo įstatyme¹², LR valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatyme¹³, LR ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme¹⁴, LR užimtumo rėmimo įstatyme¹⁵, LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme¹⁶ bei LR darbuotojų saugos ir sveikatos įstatyme¹⁷.

❖ *Moterų ir vyrų lygybės principas* – šis principas socialinės apsaugos srityje, ES įstatymų leidyboje yra pripažįstamas kaip neginčijamas. Moterų ir vyrų lygybės principas įteisintas Europos socialinės apsaugos kodekse bei atskirose socialinės apsaugos direktyvose. Jo reikšmė socialinės apsaugos sistemoje nurodo, kad turi būti užtikrintos lygios galimybės vyrams ir moterims dalyvauti socialinės apsaugos teisės sistemoje. Be to, šis principas reiškia, kad vienodus kriterijus atitinkantiems asmenims turėtų būti taikomos vienodos sąlygos. Šioje vietoje norėtųsi atkreipti dėmesį į vieną dalyką. Analizuojant gana platų moterų ir vyrų lygybės principo įtvirtinimą, pažymėtina, kad Lietuva priklausė tai šalių grupei, kur moterų pensinis amžius mažesnis už vyrų. Taigi, pagrįstai buvo iškeltas klausimas ar nebuvo pažeidžiamas moterų ir vyrų lygybės principas suteikiant amžiaus privilegijas moterims? Pavyzdžiui, Europos Teisingumo Teismas (toliau ETT), nagrinėdamas bylą prieš Graikiją, nurodė, kad šios šalies praktika, kai galioja ne vienodas vyrų ir moterų pensinis amžius, prieštarauja ES teisenai, ir rekomendavo tokį skirtumą panaikinti. Pasak ETT, kiekviena ES narė turi užtikrinti, kad visais darbo užmokesčio aspektais, įskaitant pensiją, vyrai ir moterys būtų traktuojami vienodai¹⁸.

¹² Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 113-5056.

¹³ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 71-2555.

¹⁴ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 111-3574.

¹⁵ Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 73-2762.

¹⁶ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 110-3207.

¹⁷ Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 70-3170.

¹⁸ Pensinio amžiaus suvienodinimas suerzino vyrus ir moteris <http://www.alfa.lt/straipsnis/10270033>; prisijungimo laikas: 2011-12-12.

Atkreipiant dėmesį į šį reiškinį, Lietuva pensinį amžių nuo 2012 metų pamažu pradeda tolinti, suvienodinant moterų ir vyrų 65 metų ribą.

❖ *Socialinių išmokų indeksavimo principas* – reiškia, kad socialinės išmokos turi būti indeksuojamos pagal valstybėje nustatytą tam tikrą mechanizmą, įvertinant infliaciją, darbo užmokesčio pokyčius, visuomenės senėjimo reiškinį¹⁹.

❖ *Universalumo principas* – socialinė apsauga yra paremta universalumo principu. Literatūroje nurodoma, kad negali būti suteikiama nepagrįstų privilegijų tam tikroms socialinėms grupėms.

❖ *Pensinio aprūpinimo depolitizacijos principas* – šis principas išreiškia reikalavimą, jog pensinis aprūpinimas šalyje būtų vykdomas remiantis objektyviais poreikio egzistavimo kriterijais, o ne vadovaujantis atskirų partijų, atskirų profesijų atstovų interesais. Sprendimai pensijų srityje turi būti grindžiami matematiniais ekonominiais principais, o ne politiniais argumentais. J. Maculevičius analizuodamas socialinės apsaugos principus nurodo, kad pensinio aprūpinimo rūšys ir apimtys iš esmės turėtų priklausyti nuo dviejų dalykų:

- nuo tam tikros socialinės grupės objektyviai egzistuojančių poreikių;
- nuo objektyvios šalies ekonomikos būklės (pvz., kokį galima suformuoti bendrą biudžetą, kiek galima skirti pinigų pensiniam aprūpinimui iš valstybės biudžeto)²⁰.

Be šių išvardintų principų yra išskirtini ne mažiau svarbūs principai, kuriais remiantis yra kuriama socialinė apsauga Europos Sąjungoje:

❖ *Stokos principas* - minimali valstybės parama asmenims, kurių pragyvenimo šaltiniai yra nepakankami. Pretendentas į socialinę apsaugą privalo deklaruoti turimas lėšas ir taip įrodyti, kad stokoja pragyvenimo lėšų;

❖ *Kategorinis principas* – numato konkretaus dydžio paramą asmenims, priklausantiems tam tikrai iš anksto numatytai socialinei grupei;

❖ *Nuopelnų principas* – numato teisę į apsaugą, priklausančią nuo asmens įnašo²¹.

Taigi, trumpai aptarus socialinės apsaugos principus, galima teigti, kad jie apima įvairias priemones, kurios padeda asmenims realiai, o ne menamai įgyvendinti teisę į socialinę apsaugą. Be to, autorė pastebi, kad nagrinėtų socialinės apsaugos principų tikslai iš esmės yra vienodi ES valstybėse narėse, nors ir socialinė padėtis ES valstybėse skirtinga. To pasekoje, nustatomos nevienodos priemonės ir veiksmai, kad būtų tie tikslai įgyvendinti.

¹⁹ Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 91.

²⁰ Maculevičius J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 56(48). P. 9.

²¹ Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 103.

1.2. Socialinės apsaugos struktūrinės dalys

ES valstybėse yra didelė socialinės apsaugos sistemų įvairovė, tačiau net gretimose valstybėse vyrauja tokios pačios socialinės apsaugos struktūros. Reikia pažymėti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas konstatavo, kad socialinis aprūpinimas teikiamas dviem formomis – socialinio draudimo ir socialinės paramos. Tad pagrindinės socialinės apsaugos sudėtinės dalys Lietuvoje yra socialinė parama ir socialinis draudimas. Pasak D. Pieters, socialinio draudimo atveju solidarumo sistemų nariai savanoriškai ar privalomai patys moka draudiminiuosius įnašus, arba kiti sumoka už juos, ir todėl tokios solidarumo sistemos nariui patyrus socialinę riziką yra galimybė gauti socialinę pašalpą. Socialinės apsaugos terminų žodyne terminas „socialinis draudimas“ reiškia visumą suderintų valstybinių privalomųjų draudimo sistemų, garantuojančių išmokas ligos, invalidumo, senatvės, mirties, maitintojo netekimo, motinystės ir panašiais atvejais²². A. Guogis teigia, kad valstybinis socialinis draudimas – valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems gyventojams, taip pat įstatymo numatytais atvejais apdraustųjų šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali dėl įstatymo numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų ir dėl įstatymo numatytų svarbių priežasčių turi papildomų išlaidų²³.

Socialinio draudimo sąvoką apibrėžia ir Lietuvos Respublikos socialinio draudimo įstatymas. Pastarajame teisės akte valstybinis socialinis draudimas yra socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų numatytais atvejais jų šeimos nariams dėl draudiminių įvykių prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos²⁴. Socialinis draudimas finansuojamas iš draudimo įmokų, o draudimo pagrindu teikiamos paramos apimtis priklauso nuo įmokų dydžio. Tai reiškia, kad kiekvienas apdraustasis asmuo gauna pagal savo poreikius ir moka pagal savo finansines galimybes²⁵.

Tuo tarpu Europoje teisę į socialinį draudimą gina 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių deklaracija, nustatanti ne tik teisę ir pareigą valstybėms užtikrinti socialinį draudimą, bet ir jos apsaugą. Šios deklaracijos 22 straipsnis nustato, kad kiekvienas, kaip visuomenės narys, turi teisę į socialinę apsaugą ir teisę, kad valstybės pastangomis bei bendradarbiaujant tarptautiniu lygiu ir pagal kiekvienos valstybės išteklius būtų įgyvendinamos jo orumui ir laisvam asmenybės vystymuisi būtinos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės.

²² Sveikatos ekonomikos centras. Socialinės apsaugos terminų žodynas http://sec.lt/pages/zodynas/index_.html; prisijungimo laikas: 2011-08-01.

²³ Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 7.

²⁴ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas// Valstybės žinios. 2004, Nr. 171-6295.

²⁵ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 91.

Paminėtina ir 1996 m. gegužės 3 d. Europos socialinė chartija, kurios atitinkami straipsniai nustato teisę į socialinį draudimą bei socialinę paramą.

Žinoma, kad socialinio draudimo sistema apima labai platų socialiniu draudimu draudžiamųjų asmenų ratą. Yra išskiriami pensijų (senatvės, netekto darbingumo, našlių ir našlaičių) socialinis draudimas, ligos ir motinystės, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas bei kiti. Todėl kalbant apie socialinį draudimą apdraustieji asmenys gali jaustis ramiau susidūrę su socialinės rizikos rūšimis.

Kita sudėtinė dalis, kuri yra priskiriama prie socialinės apsaugos sistemos yra socialinė parama. Socialinė parama teikia pašalpas asmenims, kurie negauna valstybinio socialinio draudimo išmokų ir kurių yra žemas pragyvenimo lygis. Priešingai nei socialinio draudimo atveju, nėra reikalauja išankstinių finansinių įmokų. Autorius D. Pieters teigia, kad socialinės paramos schemos teikia pašalpas asmenims, kuriems iš tikrųjų jų reikia. Jos yra finansuojamos valstybės lėšomis, todėl, prieš teikiant socialinę pašalpą potencialiam jos gavėjui, pirmiausia turi būti patikrinamos jo turimos pajamos.

Kitas ne mažiau svarbus aspektas, tiesiogiai susijęs su socialine parama yra jos bruožai.

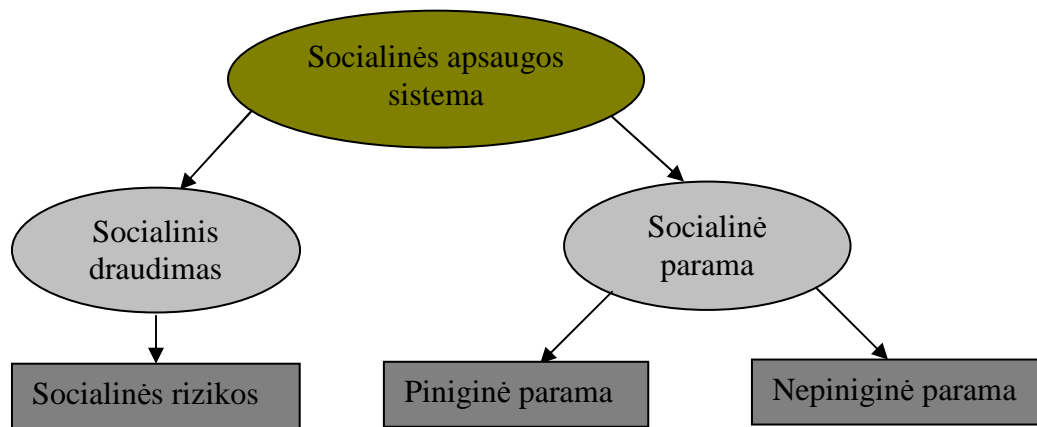
A. Guogis išskiria šiuos socialinės paramos bruožus:

- ❖ visos išlaidos dengiamos iš valstybės ar savivaldybių biudžetų;
- ❖ įvertinant poreikį atliekami lėšų ir/arba turto testai, kuriuose atsižvelgiama į turimas pajamas ir išteklius;
- ❖ pašalpa nustatoma tokio dydžio, kad padidintų visas pareiškėjo pajamas iki minimalaus lygio, kuris tuo metu visuomenėje pripažįstamas būtinu minimaliai pragyventi, bet jis nesiejamas su ankstesnėmis jo pajamomis ar buvusiu pragyvenimo lygiu²⁶.

Kalbant apie socialinę paramą, paminėtina ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 straipsnis, kuris nustato, kad „valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“. Tuo tarpu Suomijos Respublikos Konstitucija praplėčia socialinių teisių ratą nustatydamas, kad viešoji valdžia pagal įstatymą garantuoja pakankamą socialinį, sveikatos ar medicinį aptarnavimą, teisę į būtinas pragyvenimo lėšas nedarbo, ligos, negalios atvejais, taip pat senatvėje ar gimus vaikui²⁷. Iš aukščiau paminėtų teiginių galima teigti, kad socialinė apsauga yra sukurta remiantis konstitucinėmis piliečių teisėmis ir siekiant įgyvendinti socialinius valstybės uždavinius.

²⁶ Guogis A. Dėl socialinės apsaugos sampratos: Socialinis darbas, 2008 m. Nr. 7(2).

²⁷ Užsienio šalių Konstitucijos. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P. 133.

1 pav. Europos Sąjungos šalių socialinės apsaugos struktūra

Aptarus socialinio draudimo ir socialinės paramos sąvokas, tikslinga būtų paminėti ir jų skirtumus. J. Tartilas nurodo, kad socialinio draudimo ir socialinės paramos skirtumas yra pakankamai aiškus – kiekvienas apsidraudęs žmogus, kuris patenka į socialinės rizikos situaciją, be jokio papildomo jo lėšų tikrinimo, turi teisę gauti socialinio draudimo išmoką, o kiekvienas pretenduojantis gauti socialinę paramą, turi būti pasirengęs patikrinimui, ar jo pragyvenimo lygis atitinka visus reikalavimus tokiai paramai gauti²⁸. Galima sakyti, kad valstybės socialinė parama, skirtingai nuo draudimo, nukreipta visų pirma skurdo visuomenėje prevencijai. Ji teikiama pinigais (socialinė pašalpa) ir nemokamomis paslaugomis namuose ar valstybinėse globos įstaigose neįgaliesiems, seniems žmonėms, našlaičiams.

Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais požiūriai į socialinį draudimą ir socialinę paramą kinta, riba tarp šių struktūrų vis labiau nyksta. Išskiriami požymiai leidžiantys teigti, kad kartais naudojamos socialinės apsaugos programos, kurias sunku tiksliai priskirti, kuriai nors vienai iš aukščiau paminėtų socialinės apsaugos struktūrinių dalių. Pavyzdžiui, pirmiausia tai pasakytina apie išmokas, kurios suteikiamos tam tikroms iš anksto numatytoms gyventojų kategorijoms, netikrinant jų gyvenimo sąlygų ir pajamų, pašalpos dydžio nesiejant su minimaliais pragyvenimo standartais. Todėl minėtas pašalpas galima vadinti socialine parama tik su tam tikra išlyga, nors jos ir yra finansuojamos iš valstybės ar savivaldybės biudžetų.

Baigiant šį skyrių reikėtų paminėti, kad be socialinės paramos ir socialinio draudimo svarbios ir socialinės paslaugos. ES Komisijos komunikate „Lisabonos strategijos įgyvendinimas. Visuotinės svarbos socialinės paslaugos Europos Sąjungoje“ socialinės paslaugos apibrėžiamos kaip įstatymais nustatytos socialinės apsaugos sistemos, kuriose galima apsidrausti nuo įvykių susijusių su sveikata, senatve, nelaimingais atsitikimais darbe, nedarbu. Taigi, šios paslaugos - tai pagalba asmenims, siekiant palengvinti integravimąsi į visuomenę ir užtikrinti, kad būtų gerbiamos pagrindinės jų teisės.

²⁸ Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. P. 10.

1.3. Socialinės apsaugos sistemos ir institucijų veiklos organizavimas Europoje

Autorės nuomone, vienas pagrindinių aspektų socialinės apsaugos sistemos mechanizme apibrėžti, kaip socialinės apsaugos sistemos tradicijos skirstomos Europoje. Mokslinėje literatūroje socialinės apsaugos sistemos tradiciškai skirstomos į dvi grupes ir vadinamos jų pradininkų vardais – Vokietijos kanclerio *Otto von Bismarc* (Bismarko) socialinės apsaugos tradicija ir *Wiliam Beveridge* (Beveridžo) socialinės apsaugos tradicija. Kaip matyti iš autorių pateiktų apibendrinimų, vienas iš esminių Bismarko socialinės apsaugos tradicijos elementų - priversti skirtingų sluoksnių asmenis taupyti savo pačių senatvei. Be to, socialinės apsaugos sistemos sukūrimo pagrindas buvo intensyvus gyventojų skaičiaus didėjimas, ekonominė plėtra. 1881 m. lapkričio 17 d. Bismarkas pateikė Vokietijos parlamentui naują socialinio draudimo koncepciją, kurioje teigiama, kad valstybės misija yra ne vien tik ginti esančias teises, bet ir užtikrinti visuomenės narių gerovę, ypač tų, kuriems jos labiausiai reikia²⁹. Bismarko modelis yra taikomas Austrijoje, Belgijoje, Vokietijoje.

Taip pat mokslo literatūroje yra išskiriami šie Bismarko socialinės apsaugos sistemos tipo pagrindiniai bruožai:

- ❖ socialinio draudimo privalomumas;
- ❖ socialinio draudimo įmokos diferencijuojamos pagal įvairias socialines grupes;
- ❖ krizės atveju, galima finansinė valstybės intervencija;
- ❖ minimalių pajamų užtikrinimas;
- ❖ garantuojamas tinkamo gyvenimo lygio užtikrinimas;
- ❖ išmokos susijusios su mokamomis įmokomis ir priklausymu tam tikrai socialinei grupei;
- ❖ valstybė yra pagrindinis žaidėjas socialinės apsaugos sistemoje elementas ir socialinės integracijos garantas³⁰.

Literatūros apžvalga tvirtai įrodo, kad šio socialinės apsaugos sistemos modelio valstybės tikslas yra rūpintis visų gyventojų gerove pasitelkiant tam tikras institucijas bei bendruomenės išteklius.

Antrosios socialinės apsaugos sistemos tradicijos kūrėju laikomas Wiliam Beveridge, kuris 1942 m. pranešime suformulavo universalių gerovės valstybės paslaugų gaires. Jo pranešimo tikslas buvo sukurti universalią socialinės apsaugos sistemą ir panaikinti tuo metu egzistavusios sistemos trūkumus: mažą socialinę aprėptį, sudėtingą valdymą, pagerinti išmokų sistemą. Šio socialinio apsaugos sistemos modelio pagrindas – nemokamas švietimas, visiškas

²⁹ Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 11.

³⁰ Ten pat P.12.

užimtumas, būsto, socialinės apsaugos paslaugos. Kaip nurodo autoriai, Beveridžo pranešimo esmė supaprastinti socialinės apsaugos sistemą, garantuoti pragyvenimą visiems gyventojams, subalansuoti socialinės apsaugos pajamas ir išlaidas, padaryti visiems prieinamą sveikatos apsaugos sistemą. Šalys, kuriose taikoma Beveridžo tradicija yra Airija, Ispanija, Danija, Jungtinė Karalystė. Taigi, Beveridžo socialinės apsaugos tradicijos pagrindiniai bruožai:

- ❖ apima visus gyventojus, nepriklausomai nuo mokamų įmokų;
- ❖ išmokos nesiejamos su asmens mokamomis įmokomis ir yra vienodo dydžio;
- ❖ socialinio draudimo įstaigos yra viešojo sektoriaus dalis;
- ❖ valstybės dalyvavimas socialinės apsaugos sistemoje neturi užgožti asmens iniciatyvos teisių, sudaromos sąlygos jiems patiems rūpintis socialiniu draudimu³¹.

Lyginant šiuos abu modelius būtina atkreipti dėmesį, kad jų „filosofijos“ skiriasi: turi skirtingas vertybių sistemas, remiasi skirtingais finansavimo modeliais. Bismarko tradicija nuo Beveridžo skiriasi tuo, kad išmokų dydis paprastai yra susijęs su mokėtų įmokų dydžiu. Šioje tradicijoje, asmeniui tapus nedarbingu, yra garantuojamas pajamų lygis priklausomai nuo buvusio atlyginimo, t.y., pajamų lygis priklauso nuo paties asmens. Beveridžo modelis, pagrįstas mokestiniais santykiais, finansuojamas iš valstybės biudžeto bei privataus sektoriaus. Atvirkščiai nei Bismarko tradicijoje, tenkinami tik baziniai asmens poreikiai, o ne garantuoja tinkamo gyvenimo lygio palaikymą.

Reikia pripažinti, kad gilios socialinės apsaugos sistemos tradicijos yra neatsiejama Europos Sąjungos socialinės politikos dalis. Kiekviena ES valstybė gali laisvai pasirinkti tinkamiausią socialinės apsaugos sistemą, skirti lėšų socialinio draudimo sistemoms išlaikyti pagal skirtingus modelius. Todėl tai, kad valstybės narės turi skirtingas socialines apsaugos sistemas atveria kelią platesniam Europos Sąjungos veikimui. Su socialine politika susijusius klausimus nagrinėja ir sprendimus pagal kompetenciją priima daugelis ES institucijų.

Plėtojant socialinę politiką viena iš pagrindinių institucijų Europos Sąjungoje yra Europos Parlamentas, kurio įnašas – priėmimas teisės aktų, kurie sukuria privalomas prievoles valstybės narėms. Jo įtaka Europos socialinei politikai lemia jo pačio atliekamos funkcijos: įstatymų leidyba, ES biudžeto valdymas, vykdomosios valdžios kontrolė. Kartu su Lisabonos sutartimi Europos Parlamentui suteikta daugiau galių teisėkūros srityje, kurios gali reikšmingai prisidėti prie ES socialinės dimensijos³².

Europos Socialinis fondas (ESF) - pirmasis iš visų struktūrinių fondų ir yra pagrindinė Europos Sąjungos priemonė. Ji skirta žmoniškųjų resursų vystymui, darbo rinkos funkcionavimo

³¹ Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 13.

³² Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 75.

gerinimui. Taip pat jis remia priemones, siekiančias užkirsti kelią nedarbui bei su juo kovoti ir vystyti žmogiškuosius išteklius. Šio fondo tikslas yra skatinti aukštą užimtumo lygį, lygybę tarp vyrų ir moterų³³.

Taip pat svarbų vaidmenį atlieka ir Europos Vadovų Taryba. Šios institucijos pagrindinė paskirtis - suteikti Europos Sąjungos raidai reikalingą postūmį bei nustatyti bendras ES politikos kryptis. Lisabonos sutartimi Tarybai suteikta teisė stabdyti kai kuriuos su socialine apsauga susijusius sprendimus, tad ji gali įsitraukti į teisės aktų priėmimo procedūrą³⁴. Naudodama sprendžiamąją galią, Taryba gali leisti reglamentus atsižvelgdama į kiekvienos valstybės narės sąlygas bei galimybes.

Aukščiausia valdžia visais Sąjungos teisės klausimais yra Europos Teisingumo Teismas. ETT paskirtis užtikrinti, kad būtų vykdomi įvairias sritis, taip pat ir socialinę bei ekonominę, reguliuojantys teisės aktai. ETT laikomas reikšmingiausia socialinės politikos kūrimo ir plėtros Europos Sąjungoje institucija. Laikydamasis teisinio aiškumo principo ETT aiškina sutartis, kad jos būtų vienodai suprantamos ir interpretuojamos visose valstybėse narėse.

Aptarus socialinės apsaugos sistemos tradicijas bei socialinę politiką kuriančias institucijas, galima tvirtinti, kad siekiant įvesti atitinkamą socialinės apsaugos sistemos modelį šalyje negalima vien tik „aklai“ remtis kažkurios tai šalies pavyzdžiu. Būtina įvertinti visas aplinkybes, kurios gali turėti įtakos šalies ekonominei situacijai. Pasak A. Bitino, dabartinėje ES nėra valstybių, kurių socialinės apsaugos sistemos tikslai atitiktų socialinės apsaugos tradicijos elementus, kadangi XX amžiuje ir šio amžiaus pradžioje įvykdžius reformas nacionalinėse socialinės apsaugos sistemose įdiegta naujų elementų.

³³Europos Komisija. Europos socialinis fondas. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=35&langId=lt>; prisijungimo laikas: 2012-01-12.

³⁴Europos Vadovų Taryba. Prieiga per internetą: <http://www.european-council.europa.eu/the-institution.aspx?lang=lt>; prisijungimo laikas: 2012-01-10.

2. EUROPOS SAJUNGOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS TEISINIS REGULIAVIMAS IR JOS MODELIAI

2.1. Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemos politika ir jos įtaka šalims narėms

Akivaizdu, kad nagrinėjant Socialinės apsaugos sistemos Europoje: teisinių aspektų temą, būtina atsižvelgti į tai, kad Europos Sąjungos narės yra ratifikavusios svarbiausias tarptautines sutartis žmogaus socialinių teisių srityje. ES socialinė apsaugos politika yra viena iš ES politikos sričių. Kaip buvo minėta darbo pradžioje, nors ir kiekviena ES valstybė savo socialinę apsaugą tvarko savarankiškai, tačiau visoje ES galioja bendros Europos socialinės apsaugos nuostatos, kurios yra viršesnės net už nacionalinius šalių narių įstatymus. Šios nuostatos galioja ir mūsų šalies piliečiams nuo pat pirmosios narystės ES dienos.

Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemos politika remiasi visuotinėmis vertybėmis – demokratija ir individualiomis teisėmis, vienodų galimybių suteikimu bei solidarumu. Kaip matyti ES sutartyje apibrėžiama 20 Bendrijos veiklos sričių, iš kurių net 5 susijusios su socialine apsauga:

- priemonės, susijusios su asmenų atvykimu bei judėjimu;
- skatinimas derinti valstybių narių užimtumo politiką, kad ji taptų veiksmingesnė;
- politika socialinėje srityje, apimanti ir Europos socialinį fondą;
- ekonominės ir socialinės sanglaudos stiprinimas;
- indėlis kokybiško švietimo bei profesinio rengimo ir valstybių narių kultūrų

klestėjimo.

Taip pat kalbant apie ES socialinę politiką pabrėžtina, kad ši yra dviejų tipų:

1. socialinė politika, aprėpianti ekonominius ir socialinius aspektus;
2. socialinė politika, susijusi su specifinėmis socialinėmis problemomis³⁵.

Apibrėžus šiuos tipus, paminėtini ir kiti reikšmingi aspektai patenkantys į šias grupes. Pirmajai grupei priskirtina socialinės problemos, susijusios su darbuotojais migrantais, jų šeimos nariais. Tai gali būti darbo santykių, darbo saugos, socialinės apsaugos ir kiti klausimai. Šio tipo ES socialinės politikos pagrindiniai tikslai yra:

- padėti vystyti atsilikusiems regionams;

³⁵ Dromantienė L., Česnaitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 22.

- mažinti jaunimo ir asmenų, išstumtų iš darbo rinkos, ilgalaikį nedarbą ir padėti jiems prisitaikyti prie darbo rinkos reikalavimų;

- padėti darbininkams prisitaikyti prie pramonės pokyčių;
- vystyti silpnas kaimo zonas.

Antrojo tipo grupė aprėpia tokias pagrindines sritis:

- darbą ir švietimą;
- laisvą asmenų judėjimą;
- lygias vyrų ir moterų teises;
- visuomenės sveikatą;
- kitas socialines problemas.

Analizuojant ES socialinę politiką, būtina paminėti, kad pagrindinės Europos socialinės apsaugos politikos užduotys yra apibūdintos ES sutarties 136 straipsnyje „Bendrija ir valstybės narės, atsižvelgdamos į pagrindines socialines teises, nustatytas 1961 m. spalio 18 d. Turine pasirašytoje Europos socialinėje chartijoje ir 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje, mano, jog tikslinga didinti užimtumą, skatinti kurti geresnes gyvenimo ir darbo sąlygas, kad palaikant jų gerėjimą būtų galima siekti jų suderinimo, socialinių partnerių dialogą, deramą socialinę apsaugą, žmonių išteklių plėtotę, siekiant pastoviai didelio užimtumo ir kovojant su socialine atskirtimi³⁶“.

Tačiau reikia pripažinti, kad ES vykdoma socialinė politika skiriasi nuo valstybių narių vykdomos politikos. Šiuo atveju, šių dviejų politikų skiriamasis požymis yra jų tikslai. Valstybės socialinės politikos tikslas – persikirstyti nacionalines lėšas taip, kad būtų sukurtas solidarumas tarp piliečių bei įgyvendintas socialinis teisingumas, kuris pasak, A. Bitino ir L.V. Papirčio, užtikrintų fundamentalias žmogaus teises ir laisves. ES socialinė politika siekia, kad bendroji rinka būtų sutvarkyta taip, kad būtų naudinga ne tik verslininkams, bet ir visiems ES piliečiams. Todėl kalbant apie tarptautinę socialinę apsaugą, matyti, kad valstybėms įstojus į ES, pradėjo galioti teisės aktai, kurie įtakoja socialinę sistemą. Dokumentuose numatomi pagrindiniai principai bei mechanizmai, kurie apibrėžia socialinės apsaugos sistemų taikymą šalių narių piliečiams. Skirtingos nacionalinės sistemos lemia poreikį apibrėžti skirtingus galimus atvejus ir kaip jiems susidarius turi būti skaičiuojami išmokų dydžiai. Šias kliūtis pašalinti padeda tarptautinis bendradarbiavimas, kurio pagrindinė priemonė – tarptautiniai susitarimai, kuriuose numatytas nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų tarptautinis derinimas. Tokiu būdu, tarptautiniai susitarimai atlieka dvi funkcijas: pirma, suderina nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų nuostatas tarptautiniu mastu. Kitaip tariant, numato tokią situaciją, kad nebūtų

³⁶ Europos Bendrijos Steigimo sutartis (suvestine redakcija)

http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9224, prisijungimo laikas: 2012-01-13.

neužtikrinama pakankama socialinė apsauga. Antra, kiekvienam asmeniui garantuoja teisėtai įgytas teises pagal vieną nacionalinę socialinės apsaugos sistemą. Dažniausiai šios nuostatos įtraukiamos į dvišales ir daugiašales valstybių sutartis.

Tuo pačiu ES socialinės apsaugos sistemų reglamentavime numatyti du metodai. Vienu metodu siekiama garantuoti socialinės apsaugos tęstinumą asmenims, išvykstantiems už valstybės ribų, o kitu – nustatyti normas, kurios reglamentuoja nacionalinių socialinės apsaugos sistemų pobūdį ir turinį. Pirmuoju atveju tarptautinė socialinių apsaugos sistemų reglamentavimo forma vadinama koordinavimu, o antruoju – vienodinimu. Būtina paminėti, kas šiais metodais ES nesiekia pašalinti esminių skirtumų tarp valstybių narių socialinės gerovės sistemų. Tačiau dvišalėmis ir daugiašalėmis koordinavimo taisyklėmis socialinės apsaugos srityje siekiama kiek galima sumažinti migracijos poveikį ir padarinius migruojančių asmenų socialinei apsaugai. Reikia paminėti, kad pagrindiniai dokumentai, apibrėžiantys šiuos dalykus yra 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, kuris pakeitė 1971 m. birželio 14 d. Tarybos reglamentą (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, judantiems Bendrijoje ir 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką.

Reglamente numatoma, kad reikalinga atsižvelgti į nacionalines socialinės apsaugos sistemas ir reikalinga numatyti tik jų koordinavimo sistemą³⁷. Juo taip pat siekiama užtikrinti šalių narių piliečių teises į socialinę apsaugą persikeliant Bendrijoje nepriklausomai nuo skirtingo šios srities reglamentavimo šalyse narėse. Tuo pačiu numatoma, kad Bendrijoje persikeliantys piliečiai turi būti tik vienos šalies narės socialinės apsaugos sistemos subjektais.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad ES socialinė apsauga šalyse paliekama nacionalinei kompetencijai ir jurisdikcijai, o nacionalinių valstybių gebėjimai sprendžiant socialines problemas išlieka vis dar pirmoje vietoje.

2.1.1. Tarptautiniai teisės šaltiniai socialinės apsaugos sistemoje

Šioje darbo dalyje bus aptarta socialinių žmogaus teisių apsauga ES, nagrinėjamos šias teises reglamentuojančios tarptautinių sutarčių nuostatos bei ES institucijų įnašas į Europos socialinės politikos plėtrą.

³⁷ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo P.1.

Atskiras socialinės apsaugos taisyklės nustato tarptautiniai teisės aktai. Vienas iš pagrindinių tokių teisės aktų yra Europos socialinė chartija (ang. *European Social Charter*). 1961 m. Turine Europos taryba inicijavo Europos socialinės chartijos pasirašymą atsižvelgdama į Europos valstybių aukštesnį išsivystymo lygį ir siekdama garantuoti didesnes ir konkretesnes žmogaus socialines teises bei jų apsaugos efektyvumą. Chartijoje skelbiamos pagrindinės ekonominės ir socialinės teisės, tačiau skirta tik Europos Sąjungos valstybėms narėms ratifikavusioms šią sutartį. Teisė į teisingą darbo apmokėjimą Europos socialinėje chartijoje reglamentuota kaip viena iš pagrindinių darbo teisių³⁸.

Be to, joje pateiktas visapusiškas ir nuoseklus socialinės politikos nuostatų rinkinys, skelbiama daug pagrindinių socialinių ir ekonominių teisių darbininkams ir piliečiams, pradedant šeimos, motinos ir vaiko teisėmis.

Pataisytą Chartija buvo priimta 1996 kovo 5 d. Jos atsiradimą paskatino tai, kad reikėjo peržiūrėti esmines Europos socialinės chartijos nuostatas, kurios jau buvę pasenę ir priimti papildomas socialines garantijas, kurios ją daro šiuolaikiškesnę.

Atsižvelgiant į pagrindinius ekonominius ir socialinius pokyčius Europoje, į Pataisytąją Europos socialinę chartiją tiesiogiai perkelta dalis Europos socialinės chartijos nuostatų. Pataisytąją chartiją sudaro 31 straipsnis, kur numatyta atskiros teisės ar jų grupės, reikia pažymėti, kad šiame dokumente įtvirtintos teisės liečia svarbiausias žmogaus socialines teises: teisę į darbą, teisę jungtis į organizacijas, sudaryti kolektyvines sutartis, darbuotojų ir jų išlaikytinių teisę į socialinę apsaugą, kiekvieno žmogaus teisę į socialinę paramą bei medicinos pagalbą, šeimos teisę į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą, dirbančių vaikų ir paauglių ypatingą teisių apsaugą, darbuotojų migrantų teisę į apsaugą ir paramą, visų darbuotojų vienodą padėtį ir vienodas galimybes į darbą ir profesiją nediskriminuojant pagal lytį.

2001 m. birželio 26 d. Lietuva ratifikavusi 1996 m. Europos socialinę chartiją (pataisytą) įsipareigojo laikytis šios Pataisytosios chartijos nuostatų. Lietuva iš Pataisytosios chartijos straipsnių 98 punktų ratifikavo net 86 punktus, prisiimdama didesnę skaičių įsipareigojimų negu mūsų kaimynės Latvija ir Lenkija, kurios yra ratifikavusios senąją Europos socialinę chartiją³⁹.

Visas Pataisytosios chartijos reglamentuojamas socialines ir ekonomines teises galima būtų suskirstyti į tris pagrindines grupes:

- teises, susijusias su samdomų darbuotojų interesų apsauga, pvz., teisę į darbą, saugias ir sveikas darbo sąlygas, tinkamą darbo apmokėjimą. Be to, yra numatyta dirbančių vaikų, moterų, paauglių, darbuotojų migrantų teisių apsauga;

³⁸ Europos Socialinė Chartija http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=42260; prisijungimo laikas: 2012-01-11.

³⁹ Prieiga per internetą <http://www.socmin.lt/index.php?2024799806>; prisijungimo laikas: 2012-01-12.

- socialines teisės, priskirtinas kiekvienam žmogui, tokias kaip teisė į sveikatos ir socialinę apsaugą, socialinę ir medicinos pagalbą bei kt.;
- atskirų gyventojų grupių teisės, ypatingos socialinės garantijos neįgaliesiems, senyvo amžiaus žmonėms, motinoms, darbuotojams⁴⁰.

Pataisytoji chartija taip pat kaip ir Europos socialinė chartija, ją ratifikavusiai valstybei sukuria privalomą teisinę prievolę. Ši chartija užpildė spragas, kurios nebuvo pastebėtos ankstesniuose dokumentuose, tačiau reikia pažymėti, kad svarbiausia yra ne pačių teisių įtvirtinimas tarptautiniuose dokumentuose, bet numatytas jų efektyvus įgyvendinimas.

Grįžtant prie Socialinės chartijos nuostatų, 12 straipsnis nustato, jog siekdamas užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta teisė į socialinę apsaugą, šalys įsipareigoja sukurti arba toliau išlaikyti socialinės apsaugos sistemą; išlaikyti tinkamo lygio socialinės apsaugos sistemą – bent tokio, kuris yra būtinas Europos socialinės apsaugos kodeksui ratifikuoti; stengtis, kad socialinės apsaugos sistema nuolat tobulėtų, pasiektų aukštesnį lygį⁴¹.

Kaip matyti, 12 straipsnio 2 punktas, nukreipia į Europos socialinės apsaugos kodeksą (ang. *European Code of Social Security*), kuris nustato aukštesnius standartus, todėl toliau būtina aptarti ir šį kodeksą. 1964 m. balandžio 16 d. Europos socialinės apsaugos kodeksas įpareigoja valstybes priimti kuo palankesnius sprendimus savo piliečių atžvilgiu socialinės apsaugos sistemos tobulinimo procese. 1990 m. buvo išleistas pataisytas Europos socialinis kodeksas. Jame yra nustatyti socialinės apsaugos minimalieji standartai, kurių turi laikytis visos kodeksą ratifikavusios šalys. Kaip matyti iš įtvirtintų nuostatų, didelis dėmesys yra skiriamas šiems draudžiamųjų įvykių standartams:

- sveikatos priežiūros;
- ligos;
- nedarbo;
- senatvės;
- nelaimingų atsitikimų darbe;
- motinystės;
- maitintojo netekimo;
- senatvės⁴².

Iš išvardintų minimaliųjų socialinės apsaugos standartų, galima pastebėti, kad Socialinės apsaugos kodekso tikslas yra užtikrinti minimalią apsaugą įvairiais socialinės rizikos

⁴⁰ Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 52.

⁴¹ Europos Socialinė Chartija (pataisyta) http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=42260; prisijungimo laikas: 2011-08-08.

⁴² Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 334.

atvejais ir išlaikyti bei skatinti tinkamo lygio socialinės apsaugos sistemą. Tačiau reikia paminėti, kad socialinės apsaugos kodeksas nemėgina suvienodinti valstybių socialinės apsaugos sistemų, jo siekis yra harmonizuoti socialines apsaugos sistemas nustatant minimalius standartus.

1964 m. Europos socialinės apsaugos kodeksas, jo protokolas ir 1990 m. (pataisytas) Europos socialinės apsaugos kodeksas yra pagrindiniai socialinės apsaugos standartus nustatantys dokumentai Europos Sąjungoje.

Toliau analizuojant tarptautinius teisės aktus, susijusius su socialine apsauga, paminėtina ir Europos socialinės apsaugos konvencija (ang. *European Convention on Social Security*), kuri yra skirta migruojančių darbuotojų teisėms apsaugoti. 1972 m. Konvencija paremta keturiais pagrindiniais principais:

1. lygiateisiškumas (*equality of treatment*);
2. vienos teisės taikymas (*unity of applicable legislation*);
3. įgytų teisių išsaugojimas (*conservation of rights accrued*);
4. išmokų mokėjimas užsienyje (*payment of benefits abroad*).

Europos socialinės apsaugos konvencija apima visus įstatymus, kurie susiję su šiomis socialinės apsaugos sritimis: ligos ir motinystės išmokų, senatvės ir maitintojo netekimo, išmokų dėl susižalojimo darbe, invalidumo, profesinio susirgimo, bedarbio išmokų ir šeimos palaikymo išmokų.

1997 m. Europos Taryba priėmė socialinės sanglaudos strategiją (ang. *Strategy for Social Cohesion*). 1997 m. Europos Tarybos Antrajame viršūnių susitikime socialinė sanglauda buvo įvardinta kaip vienas iš svarbiausių Organizacijos ateities prioritetų. Už socialinės sanglaudos strategijos formavimą atsako Europos socialinės sanglaudos komitetas. 2001 m. Ministrų Komitetas patvirtino komiteto parengtą socialinės sanglaudos strategiją. Joje išdėstyta Europos Tarybos tiksli veiklos programa ateinantiems metams. 2004 m. kovo 31 d. patvirtinta nauja socialinės sanglaudos strategija, kuri apibrėžiama kaip visuomenės sugebėjimas užtikrinti visų savo narių gerovę sumažinant skirtumus ir išsvengiant susiskaldymo⁴³. Pagrindinis socialinės sanglaudos strategijos tikslas – tai galimybės naudotis Europos socialinėje chartijoje (pataisytoje) nustatytais socialinėmis teisėmis visiems visuomenės nariams sudarymas. Taigi Europos Taryba stengiasi sukurti teisėmis pagrįstą socialinės sanglaudos modelį.

Europos Sąjunga - tai Europos valstybių asociacija, siekianti platesnės ir gilesnės ekonominės bei politinės joje dalyvaujančių šalių integracijos⁴⁴. Šiandien Europos Sąjunga yra didžiausia pasaulyje tarptautinė organizacija, vienijanti 27 valstybes. Šios organizacijos socialinė

⁴³ Europos Taryba nauja socialinė sanglaudos strategija, Patvirtinta Europos Tarybos Ministrų komiteto posėdyje 2004 m. kovo 31 d.

⁴⁴Europa. Europos Sąjungos svetainė. Prieiga per internetą: http://europa.eu/index_lt.htm; prisijungimo laikas: 2011-08-09.

politika paremta visuotinėmis vertybėmis: demokratija, solidarumu, vienodų galimybių suteikimu, kolektyvinių derybų laisve bei socialine apsauga⁴⁵.

Europos Sąjungos socialinės politikos, o kartu ir jos srities socialinės apsaugos raida vyksta teisės aktų pagrindu. Ši raida susideda iš keletą pagrindinių etapų, kurie yra paremti pagrindiniais teisės aktais. Šie aktai yra Europos Sąjungos Tarybos sutartys, kurios reglamentuoja Europos Sąjungos veiklą. Šias sutartis laisva valia pasirašo Europos Bendrijos narės.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, tikslinga išskirti, kad Europos Sąjungos socialinės apsaugos raidos etapai yra įteisinti šiais teisės aktais:

1. Romos sutartis (ang. *Treaties of Rome*);
2. Europos Bendrijos socialinių veiksmų programa (ang. *European Community social action program*);
3. Suvestinis Europos aktas (ang. *Single European act*);
4. Maastrichto sutartis (ang. *Maastricht Treaty*);
5. Amsterdamo sutartis (ang. *Amsterdam Treaty*);
6. Nicos sutartis (ang. *Nice Treaty*);
7. Lisabonos sutartis (ang. *Lisbon Treaty*).

Romos sutartis (ang. *Treaties of Rome*)

Romos sutartis – Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartis. Ši sutartis įsigaliojo 1958 m. sausio 1 d. Romos sutartis buvo keista ir papildyta Suvestiniu Europos aktu bei Europos Sąjungos Maastrichto ir Amsterdamo sutartimis. Romos sutarties XI skyrius yra skirtas socialinei politikai, švietimui bei jaunimo profesiniam rengimui. Tik 12 iš 248 Romos sutarties straipsnių skirti socialinei politikai. Šioje sutartyje numatyti susitarimai dėl migruojančių darbuotojų socialinės apsaugos (117-122 straipsniai), Europos socialinio fondo (123-127 straipsniai) ir profesinio rengimo (128 straipsnis), kiti besisiejantys su socialine politika straipsniai yra susiję su sveikata ir saugumu darbe (30-39 straipsniai). Taip pat verta pabrėžti, kad laisvas darbuotojų judėjimas – vienas iš keturių pamatinių ES principų, įteisintas Romos sutartimi 1957 metais. Socialinės politikos tikslas yra skatinti ekonominę integraciją, panaikinti konkurencingumo sampratos iškraipymus ir judumo kliūtis⁴⁶. Be to, Romos sutartyje nurodoma, kad Komisija turi skatinti šalių bendradarbiavimą socialinėje srityje, ypač srityse, susijusiose su įdarbinimu, darbo teise ir darbo sąlygomis, profesiniu rengimu ir tobulinimusi, socialine apsauga, apsauga nuo profesinių ligų ir nelaimingų atsitikimų, darbo higiena, teise į asociacijas ir kolektyvines

⁴⁵ Europa. Europos sąjungos svetainė. Prieiga per internetą: http://europa.eu/index_lt.htm; prisijungimo laikas: 2012-01-11.

⁴⁶ Dromantienė L., Česnaitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 29.

darbdavių ir darbuotojų derybas. Pasak A.Guogio, nepaisant to, kad Romos sutartimi siekiama skatinti valstybes bendradarbiauti socialinėje srityje, socialiniams klausimams šiuo laikotarpiu nebuvo skirta daug dėmesio, išskyrus tai, kad buvo sukurti struktūriniai fondai, tuo tarpu problemos švietimo, sveikatos priežiūros bei skurdo buvo ignoruojamos.

Europos Bendrijos socialinių veiksmų programa (ang. *European Community social action programme*)

1974 m. Europos Ekonominės Bendrijos Tarybos rezoliucijoje „Dėl socialinių veiksmų programos“ pažymima, kad ji turėtų užtikrinti geresnę gyvenimo kokybę. Socialinė programa kėlė uždavinius gerinti užimtumą, gyvenimo ir darbo sąlygas, tobulinti sprendimų socialiniais, ekonominiais ir darbo klausimais⁴⁷. Socialinė politika liko nacionalinės valstybės rūpesčio objektas, o socialinių veiksmų programa buvo svarbi tuo, kad suformavo Bendrijos socialinės politikos uždavinių paketą visam dešimtmečiui. Valstybėse narėse 8-ajame dešimtmetyje įvyko staigus protrūkis įgyvendinant įvairias priemones švietimo, mokymo, sveikatos apsaugos, saugumo darbe, dirbančiųjų, moterų teisių apsaugos, skurdo mažinimo srityse, įsteigta nemažai europinių tinklų ir tarnybų, skatinančių socialinę pažangą.

Suvestinis Europos aktas (ang. *Single European act*)

1986 m. vasario 17 d. 12 valstybių narių pasirašė Suvestinį Europos aktą ir įsipareigojo stiprinti socialinę ir ekonominę sanglaudą. Šis aktas laikomas vienas svarbiausių dokumentų kuriant Europos socialinę erdvę, kuriame pabrėžiama laisvo žmonių judėjimo bei jų socialinių teisių Europos lygiu svarba. Suvestiniame Europos akte buvo išreikštas noras išplėsti Europos Bendrijos veiklą socialinėje srityje, dėl to į Suvestinį Europos aktą buvo įtraukti nauji straipsniai. Naujasis 118a straipsnis ES Tarybai suteikė galią sprendimus, susijusius su kooperacijos procedūromis priimti kvalifikuota dauguma (anksčiau galiojo reikalavimas tokius sprendimus priimti vienbalsiai). Tuo buvo tikimasi pagerinti sprendimų priėmimą sveikatos ir saugumo darbo srityse⁴⁸. Kitame naujajame 118b straipsnyje nurodoma, Europos lygiu siekiama plėtoti darbdavių ir darbuotojų socialinį dialogą. Šio dialogo įtvirtinimas buvo vertinamas kaip bandymas sukurti tam tikrą socialinę partnerystę Europos mastu. Paminėtina, kad socialinės politikos klausimai iš dalies buvo reguliuojami Europos Ekonominės Bendrijos steigimo sutartimi (Romos) sutartimi, o Suvestinis Europos aktas išplėtė socialinių klausimų sprendimą Europos lygiu.

Taigi, šiuo laikotarpiu susiformavo ir socialinis dialogas, padaręs didelį poveikį tolesnei socialinei raidai.

Mastrichto sutartis (ang. *Maastricht Treaty*)

⁴⁷ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 67.

⁴⁸ Hantrais L. Social policy in the European Union. 3rd.ed. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007. P. 6.

Bendros socialinės politikos reglamentavimo pastangos buvo tęsiamos ir Europos Sąjungos Maastrichto sutartyje. Pasirašius Maastrichto sutartį didelio užimtumo ir socialinės apsaugos skatinimas oficialiai pripažinti uždaviniais, kuriuos Europos bendrijai paveda valstybės narės. Maastrichto sutartis buvo sėkmingai įtraukta į tam tikrus socialinės politikos įsipareigojimus, tačiau Jungtinė Karalystė atsisakė prisiimti šiuos įsipareigojimus, dėl to likusios valstybės sudarė atskirą tarpusavio sutartį - Socialinės politikos protokolą. Šiame protokole buvo nustatyta, kad valstybės narės sieks skatinti užimtumą, pagerinti darbo ir gyvenimo sąlygas, įgyvendinti tinkamą socialinę apsaugą, palaikyti dialogą tarp darbdavių ir darbuotojų, skatinti socialinę raidą, ypač atsižvelgiant į ilgalaikį užimtumą ir socialinės atskirties įveikimą⁴⁹. Svarbu paminėti tai, kad šie uždaviniai galėjo būti įgyvendinami skirtingai, t. y. atsižvelgiant į atskirų valstybių praktiką, palaikant Bendrijos ekonomikos konkurencingumą. Šia sutartimi Europos integracijos procesas buvo perkeltas į naują lygmenį.

Sutartis skiriasi nuo kitų minėtųjų tuo, kad Maastrichto sutartyje socialinei politikai buvo skiriamas aktyvus vaidmuo: ji turi visus skatinti siekti geros gyvenimo kokybės, gyventi aktyvioje, sveikoje visuomenėje, užtikrinančioje saugumą, geras darbo sąlygas. Be to, Socialiniame protokole pateiktos trys pagrindinės socialinės raidos kryptys:

1. išplėstos Bendrijos galios socialiniais klausimais;
2. nustatytas kvalifikuotosios daugumos balsavimas naujose srityse: sveikatos, saugos, darbo sąlygų, informavimo, konsultavimo ir lygių galimybių;
3. pripažintas ir sustiprintas socialinių partnerių vaidmuo⁵⁰.

Galiausiai reikia paminėti ir tai, kad Socialiniame protokole įtvirtintas reikalavimas sprendimus priimti vienbalsiai, o ne kvalifikuotąja balsų dauguma apsunkino sprendimų dėl socialinės apsaugos priėmimą. Kitas taip pat svarbus aspektas analizuojant Maastrichto sutartį yra tai, kad Maastrichto sutarties 8-ajame straipsnyje minima Sąjungos pilietybė, reiškianti, kad kiekvienas asmuo, turintis valstybės narės pilietybę, yra ir Europos Sąjungos pilietis ir naudojasi ES socialine apsauga.

Amsterdamo (ang. *Amsterdam Treaty*) ir Nicos (ang. *Nice Treaty*) sutartys

1997 m. ES valstybių pasirašytoje Amsterdamo sutartimi įtvirtintos nuostatos, skirtos socialinei politikai, švietimui, profesiniam mokymui plėtoti, užimtumui didinti. Amsterdamo sutartis nubrėžė pagrindinius ES socialinės politikos tikslus, kuriais siekiama gerinti gyvenimo ir darbo sąlygas, užtikrinti reikiamą socialinę apsaugą, darbdavių ir darbuotojų dialogą, kovoti su atskirtimi. Šios sutarties pasirašymą lėmė nedarbo, socialinės atskirties ir kitų socialinių problemų plitimas ES.

⁴⁹ Hantrais L. Social policy in the European Union. 3rd.ed. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007. P. 11.

⁵⁰ Europos Sąjungos sutartis <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11992M/word/11992M.doc>; prisijungimo laikas: 2012-01-15.

Sutartyje pabrėžiama, kad reikia veiksmingiau koordinuoti socialinę ir ekonominę sistemas ir taip jas suderinti, kad ateityje būtų galima realizuoti „Europos socialinio modelio“ koncepciją⁵¹. Be kitų svarbių Amsterdamo sutartyje numatytų naujovių, taip pat patvirtinta Europos užimtumo strategija (EUS), kurios pagrindinės kryptys – darbo vieta, įgūdžiai, judumas, besikeičianti darbo rinka ir darni visuomenė. Svarbu paminėti, kad užimtumo politika pirmą kartą paskelbta bendru ES uždaviniu. Pagal Amsterdamo sutartį didelio užimtumo skatinimas įtrauktas į ES tikslų sąrašą, o Europos bendrijai nustatyta pareiga remti ir papildyti valstybių narių veiksmus, skatinti jas bendradarbiauti. Žvelgiant lyginamuoju aspektu, Amsterdamo sutartis labiau nei Maastrichto sutartis išplėtė Bendrijos įgaliojimus socialinėje srityje. Tai rodo, Sutarties 137 straipsnis, kuriame išdėstyta, kad ES socialinės politikos tikslai turėtų būti pasiekti, Bendrijai remiant ir papildant valstybių narių veiklą tokiose srityse:

- darbo aplinkos gerinimo siekiant užtikrinti darbuotojų saugumą;
- darbo sąlygų;
- darbuotojų informavimo ir konsultavimo;
- netekusių darbo asmenų integracijos;
- vienodų vyrų ir moterų galimybių⁵².

Taip pat ne mažiau svarbu ir tai, kad Socialinės politikos protokolai inkorporuoti į EB sutartį, o Didžioji Britanija tam pritarė. Tačiau nors ir ši sutartis ir padarė pakeitimus Maastrichto sutartyje, vis dėl to sulaukia nemažai autorių kritikos dėl to, kad nepateisino lūkesčių. Nors pasirašius Amsterdamo sutartį socialinės politikos ir užimtumo klausimai pradėti spręsti Europos Sąjungos lygiu.

Nicos sutartimi priimti keli nedideli pakeitimai, įskaitant vadinamąją jungiamąją nuostatą (137 straipsnis), kuria Tarybai leidžiama vieningai nuspręsti taikyti bendro sprendimo procedūrą darbuotojų apsaugai, kai jų darbo sutartis nutrūksta, atstovavimui darbuotojų ir darbdavių interesams ir jų kolektyvinei gynybai, taip pat teisėtai Bendrijos teritorijoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių darbo sąlygoms. Į tas sritis, kuriose Bendrija skatina valstybių narių tarpusavio bendradarbiavimą, sąrašą įtrauktas socialinės apsaugos sistemų modernizavimas. Šia sutartimi ES pagrindinių teisių chartija pridėta prie sutarties, tačiau ji neturi teisiškai įpareigojančio dokumento galios. Pagrindiniu Nicos sutarties laimėjimu laikoma Europos Sąjungos institucijų reforma, kuri buvo būtina ES plėtros prielaida. Taip pat įtvirtintas atviro koordinavimo metodas, idiegtas Amsterdamo sutartimi, kuris leidžia pačioms valstybėms

⁵¹ Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P.72.

⁵² Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11997D/word/11997D.doc>; prisijungimo laikas: 2012-01-15.

narėms pasirinkti įgyvendinimo priemonės. Anot autorių, šios sutarties trūkumas buvo tas, kad dėl skirtingų nacionalinių socialinės politikos įstatymų buvo sunku suderinti ES bendrus interesus, todėl socialiniai standartai kai kuriose valstybėse buvo sunkiai įgyvendinami.

Lisabonos sutartis (ang. Lisbon Treaty)

2010 m. Europos Sąjungos Lisabonos sutartyje (iš dalies keičiančios ES sutartį ir Europos Bendrijos sutartį) nurodoma, kad ES kovoja su socialine atskirtimi ir diskriminacija bei skatina socialinį teisingumą ir apsaugą, moterų ir vyrų lygybę, vaiko teisių apsaugą, taip pat skatina ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą bei valstybių narių solidarumą. Kartu Europos Vadovų Taryba pabrėžė, kad Europos socialinės apsaugos sistemos turėtų būti modernizuojamos siekiant užtikrinti jų tvarumą ir ragino aktyviau bendradarbiauti pensijų srityje. Taip pat buvo pripažinta socialinių partnerių ir socialinių dialogo reikšmė ekonomikai ir užimtumui. Lisabonos sutartimi išsaugotos ir sutvirtintos keturios asmenų judėjimo laisvės ir Europos piliečių politinė, ekonominė bei socialinė laisvė. Šia sutartimi įtvirtinti Europos Sąjungos sutarčių pakeitimai yra laikomi svarbiu žingsniu, nes sutarčių pataisos suteikė ES teisinį pagrindą ir priemones, reikalingas problemoms spręsti.

2 lentelė

Socialinės politikos nuostatos ES dokumentuose

Dokumento pavadinimas	Įsigaliojimo metai	Socialinės apsaugos nuostatos
<i>1. Romos sutartis</i>	1958 m. sausio 1 d.	Skatinimas derinti valstybių narių užimtumo politiką, kad ji taptų veiksmingesnė; įnašas siekiant aukšto lygio sveikatos apsaugos; siekiama pašalinti vyrų ir moterų nelygybės apraiškas ir diegti jų lygybę.
<i>2. Suvestinis Europos aktas</i>	1987 m. liepos 1 d.	Stiprinti ekonominę ir socialinę sanglaudą; skatinti darbdavių ir dirbančių asmenų dialogą.
<i>3. Maastrichto sutartis</i>	1993 m. lapkričio 1 d.	„Susitarimas dėl socialinės politikos“ – darbo ir socialinių sąlygų gerinimas, kvalifikuotos daugumos balsavimas socialiniais klausimais.
<i>4. Amsterdamo sutartis</i>	1999 m. gegužės 1 d.	Skatinti ekonominę ir socialinę pažangą; aukšto lygio užimtumas; kova su socialine atskirtimi, socialinės apsaugos sistemos modernizavimas.
<i>5. Nicos sutartis</i>	2003 m. vasario 1 d.	Įtvirtintas atviro kordinavimo metodas, Pagrindinių teisių chartija pridėta prie ES sutarties.
<i>6. Lisabonos sutartis</i>	2009 m. gruodžio 1 d.	ES kovoja su socialine atskirtimi ir diskriminacija, skatina socialinį teisingumą.

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės remiantis traptautiniais teisės aktais

Baigiant galima pažymėti, kad ES socialinės apsaugos teisės raida nuo 1957 m. Romos sutarties pasirašymo ir jos įtaka nacionalinėms teisės sistemos yra akivaizdi. Romos sutartyje daugiau dėmesio buvo skiriama laisvam asmenų judėjimui, o nuo 1985 m. įvykę

pokyčiai įtvirtinto glaudesnį valstybių bendradarbiavimą ir atskirų socialinės apsaugos teisių suderinimą.

2.1.2. Europos Sąjungos socialinės apsaugos koordinavimas

Kaip buvo kalbėta darbo pradžioje, asmenų judėjimas ES šalyse, ES užimtumo strategija skatina didesnį bendradarbiavimą tarp valstybių bei migraciją, todėl atsirado poreikis koordinuoti dviejų ar daugiau valstybių socialinės apsaugos sistemas. Visos valstybės savarankiškai sprendžia, kas turėtų būti apdraustas pagal jų įstatymus, kokios išmokos ir kokiomis sąlygomis turi būti mokamos. Šiame skyriuje bus aptarta tai, kad asmenys išvykę iš savo šalies, išsaugo teises į socialinę apsaugą. Tai yra aktualu tam, kad migrantai ir jų šeimos nariai neprarastų jokių teisių kitoje šalyje.

Nors nacionalinės socialinės apsaugos sistemos atskirose valstybėse narėse gerokai skiriasi, ES socialinės apsaugos koordinavimo nuostatos, kad ir nuolat plėtojamoms, nėra skirtos toms sistemoms suderinti. Šių nuostatų tikslas tėra neleisti, kad piliečiai persikeldami iš vienos valstybės narės į kitą prarastų dalį su socialine apsauga susijusių savo teisių arba visai jų netektų⁵³. Be tokios apsaugos nacionalinių socialinės apsaugos sistemų skirtumai tik skatins žmones likti savo šalyje. Taip pat verta paminėti, kad bendros ES socialinės apsaugos sistemos nėra, kiekviena valstybė savo socialinę apsaugą reguliuoja atskirai, tačiau koordinavimo nuostatomis saugomi visi ES piliečiai, kurie yra arba buvo apdrausti pagal vienos iš šių šalių teisės aktus.

Teisinis koordinavimas socialinės apsaugos teisėje remiasi šiais principais:

- vienos valstybės teisės aktų taikymas (t.y. asmuo vienu metu gali būti draudžiamas socialiniu draudimu tik vienoje šalyje. Reglamentų normos garantuoja, kad migruojantys asmenys bus apdrausti visur ir jiems nereikės mokėti dvigubų socialinio draudimo įmokų);
- įgytų teisių išsaugojimas (socialinio draudimo išmokų eksportas);
- piliečių lygiateisiškumas (reglamentai draudžia diskriminaciją dėl pilietybės. vienodos sąlygos taikomos visiems asmenims, dirbantiems šalyje);
- įgyjamų teisių išsaugojimas (draudimo laikotarpiu, suteikiančių teisę į išmokas, sumavimas)⁵⁴.

⁵³ Europos Komisija. Užimtumas, socialiniai reikalai ir įtrauktis.

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=lt&catId=850>; prisijungimo laikas: 2012-01-10.

⁵⁴ Europos Komisija. Užimtumas, socialiniai reikalai ir įtrauktis.

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=lt&catId=850> prisijungimo laikas: 2012-01-10.

Šiuo metu tokią koordinavimo sistemą įtvirtina minėtas teisės aktas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo⁵⁵. Reglamento Nr. 883/2004 nuostatos taikomos šioms socialinėms apsaugoms sritims:

- ligos (laikinojo nedarbingumo) išmokų;
- motinystės ir lygiaverčių tėvystės išmokų;
- nelaimingų atsitikimų darbe išmokų;
- invalidumo išmokų;
- senatvės išmokų;
- maitintojo netekties išmokų;
- išmokų mirties atveju;
- bedarbio išmokų;
- išmokų šeimai;
- priešpensinių išmokų.

Kaip matyti, Reglamente pateiktas išsamus socialinių rizikų sąrašas, o tai reiškia, kad didžioji dalis nacionalinių socialinės apsaugos išmokų turi patekti į Reglamento taikymo sritį.

Būtina atkreipti dėmesį, kad pagrindinis Reglamento Nr. 883/2004 tikslas yra užtikrinti, kad keliaujančių ir dirbančių darbuotojų padėtis socialinės apsaugos požiūriu nebūtų blogesnė nei gimtojoje šalyje. Tai reiškia, kad koordinavimo nuostatomis galima remtis visada, kai jos būtinos teisėms į vieną iš minėtų išmokų įgyti. Tačiau nuostatos netaikomos šioms sritims: socialinei paramai ir medicinos pagalbai: šios išmokos paprastai priklauso nuo materialinės padėties ir nėra susijusios su minėtomis kategorijomis. Taip pat šalys narės iš esmės yra visiškai laisvos spręsti ką drausti, kokias išmokas ir kokiomis sąlygomis mokėti.

Pažymėtina, kad įvertinus Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktiką, išmoka gali būti laikoma socialinės apsaugos išmoka tada, kai ji suteikiama gavėjams remiantis teisės aktais apibrėžta situacija ir kai ji susijusi su viena iš Reglamento išvardytų sričių. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas konstatavo tokią praktiką 2006 m. vasario 21 d. byloje *Silvia Hosse v Land Salzburg* Nr. 286/03⁵⁶. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad jeigu nacionalinėje teisėje numatyta išmoka nėra koordinuojama, tokiu atveju ES teisė netaikoma. Taip nusprendė Europos Bendrijų Teisingumo Teismas 1985 m. kovo 27 d. byloje Nr. 159/83 (*Vera Hoecks* byla).

Tyrimui aktuali ir Europos Bendrijų Teisingumo Teismo byla *Klaus prieš Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging*⁵⁷, kurioje teismas pripažino, kad nustatant laikotarpių sumavimo taisyklę atsižvelgiama į tuo pat metu buvusius kelis darbo santykius skirtingose

⁵⁵2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“.

⁵⁶Žr. Case Nr. 286/03 *Silvia Hosse v Land Salzburg* ECR I-1771.

⁵⁷Žr. Case Nr. 481/93 *Klaus prieš Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging* ECR I-3551.

valstybėse. Šioje byloje pareiškėjas nurodė, kad pagal Olandijos įstatymus negalima gauti ligos pašalpos, jeigu žmogus suserga per 6 mėnesius nuo to laiko, kai pradeda dirbti, arba jau serga tada, kai pradeda dirbti Olandijoje. Pareiškėja buvo olandė, kuri dvejus metus dirbo Ispanijoje, vėliau grįžo į Olandiją ir po dviejų mėnesių susirgo. Atitinkamai Olandijos socialinio draudimo tarnyba atsisakė mokėti ligos pašalpą. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas konstatavo, kad kompetentinga institucija taip pat turi atsižvelgti į to asmens pagal kitos valstybės teisės aktus įgytus draudimo laikotarpius taip, lyg tie laikotarpiai būtų buvę įgyti pagal jos administruojamus teisės aktus. Taip pat buvo pripažinta ir tai, kad asmuo persikeldamas iš vienos valstybės narės į kitą, trumpą laikotarpį nei dirbo pagal darbo sutartį, nei buvo užsiregistravęs kaip ieškantis darbo pastarojoje valstybėje, nepertraukia to asmens įgytų draudimo laikotarpių tęstinumo. Reikia pažymėti, kad analogiškas sprendimas buvo priimtas *Moscato prieš Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging*⁵⁸ byloje. Atsižvelgus į Europos Bendrijų Teisingumo Teismo sprendimus matyti, kad nacionalinių teisės aktų sąlygos, kurios reikalauja, kad per tam tikrą laikotarpį atitinkamoje sistemoje būtų mokamas minimalių įmokų dydis teisei į išmokas įgyti, visose ES šalyse mokėtos įmokos sudedamos šiam minimaliam lygiui pasiekti.

Apibendrinant Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktiką, galima teigti, kad socialinės apsaugos sistemų valstybėse narėse koordinavimo tikslas yra užtikrinti, kad numatytos judėjimo laisvės įgyvendinimas neatimtų iš darbuotojo socialinės apsaugos teikiamus pranašumus. Taip užtikrinama, kad taikant skirtingus nacionalinės teisės aktus nenukentėtų asmenys, kurie naudojami savo teise persikelti iš vienos valstybės narės į kitą. Be to, socialinės apsaugos sistemų koordinavimas yra svarbi dalis socialinės apsaugos srityje.

2.2. Egzistuojantys socialinės apsaugos modeliai Europos Sąjungos šalyse ir jų analizė

Dėl skirtingai vykdomos socialinės politikos ES valstybėse narėse veikia ir skirtingi gerovės modeliai. Kalbant apie socialinės politikos modelį, pirmiausia galvoje turima valstybės, rinkos ir šeimos sąveika, suteikiant ir paskirstant visuomenės nariams būtinas prekes ir paslaugas. Atsižvelgiant į Europos Sąjungos pagrindinį tikslą – eliminuoti skurdą ir mažinti nedarbo lygį, Bendriją vienijančios šalys susiskirsčiusios į skirtingus modelius, o šioms problemoms spręsti vykdo skirtingą socialinę politiką.

Nagrinėjant socialinės apsaugos sistemas, literatūroje dažniausiai minima mokslininkų Richardo Titmuso ir Gostos Espingo – Anderseno gerovės valstybių trilogija. G.Esping – Andersen traktatas „Trys gerovės kapitalizmo pasauliai“ ir jame išskirtos trys socialinės apsaugos koncepcijos, pasak autorių, tapo klasikiniu socialinės apsaugos modeliu lyginamojoje

⁵⁸ Žr. Case Nr. 481/93 *Moscato prieš Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging* ECR I-3525.

teorinėje analizėje. Lygiai taip pat analizuojant „gerovės modelio“ istorinį aspektą, pastebima, kad esami modeliai remiasi anglų politologo R. M. Titmuss ir vėliau jį patobulinusio tyrinėtojo G. Esping–Anderson suklasifikuotais modeliais.

Pirmasis pasaulyje klasifikacijas pateikė R.M. Titmuss:

- *likutinis;*
- *gamybos rezultatų;*
- *institucinis.*

Tuo tarpu G. Esping – Andersen šiuos modelius pavadino pagal tai, kokios socialinės grupės darė įtaka formuojant gerovės valstybes:

- *liberalusis (anglosaksiškas)- likutinis;*
- *konservatyvusis- gamybos rezultatų;*
- *socialdemokratinis- institucinis*⁵⁹.

Liberali koncepcija – socialinis teisingumas suprantamas kaip asmens veikimo laisvė⁶⁰. Anot Guogio, valstybė minimaliai dalyvauja socialinėje sferoje ir rūpinasi tik labiausiai socialiai pažeidžiamais asmenimis, garantuoja tik minimalią paramą ir paramos skyrimą kontroliuoja. Socialinė parama teikiama asmenims, kurie patiria didžiausią nepriteklių. Ši koncepcija yra grindžiama tuo, kad patys dirbantieji gali pasirūpinti savo ir savo šeimos socialine apsauga. Liberaliojo socialinės gerovės modelio politikoje socialinės apsaugos ištekliai perskirstomi per valstybės biudžetą, skatinama asmeninė iniciatyva ir savarankiškumas, valstybinė parama suteikiama tik mažiausias pajamas turintiems asmenims. Apdraustieji turi prisiimti atsakomybę už savo būsimos pensijos dydį, todėl socialinio draudimo sistemoje dalyvaujantiems asmenims leidžiama apsispręsti, kokio dydžio įmokos bus įmokamos į pensijų sistemą⁶¹. Priimant sprendimus dėl socialinės apsaugos teikimo, pobūdžio ir dydžio kiekvienas atvejis nagrinėjamas atskirai. A. Guogis teigia, kad „liberalioje socialinėje politikoje rinka, bet ne valstybė, garantuoja didžiausią dalį gerovės, o valstybė stengiasi tik sušvelninti skurdo, nelygybės nedarbo problemas nedidelėmis išmokomis“⁶². Ši koncepcija yra įgyvendinta D. Britanijos socialinės apsaugos sistemoje, iš dalies Pietų Europos valstybėse.

Konservatyvi koncepcija - suprantama kaip valstybės garantuojamų teisinių priemonių sistema, kuri reiškia, kad darbo rinkoje dalyvaujantys asmenys turi didžiausias socialines garantijas. Konservatyviojo gerovės modelio valstybėse socialinis teisingumas suprantamas kaip asmens

⁵⁹ Comparing welfare capitalism: social policy and political economy in Europe, Japan, and USA/ edited by Bernhard Ebbinghaus and Philip Manow. London; New York: Routledge: Taylor & Francis Group, 2001. P. 8.

⁶⁰ Dromantienė L., Česnaitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 106.

⁶¹ Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 20.

⁶² Guogis A. Socialinės politikos modeliai Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 15.

veikimo laisvė ir lygios galimybės rinkoje⁶³. Svarbiausia šio modelio charakteristika, anot A. Guogio, išpareigojimas išsaugoti tradicinę šeimą. Socialinės paslaugos teikiamos tik tada, kai šeima nesugeba išspręsti iškilusių problemų. Socialinė politika remiasi privalomu socialiniu draudimu, garantuojamu teisės aktuose. Be to, konservatyvusis gerovės modelis aprūpina profesines bei kitas socialines grupes išmokomis, kurios remiasi įmokų sistema⁶⁴.

Dalyvavimas socialinio draudimo sistemoje priklauso ne nuo pilietybės, bet nuo įmokų mokėjimo fakto, taip pat nėra universalumo, kadangi atskiros profesinės kategorijos gali turėti skirtingas socialinio draudimo nuostatas.

Politologai šį modelį laiko vidurkiu tarp dviejų kraštutinių - liberaliojo ir socialdemokratinio - modelių tipų. Socialinės išmokos didesnės negu liberalioje gerovės valstybėje, bet mažesnės negu socialinėje – demokratinėje. Ši koncepcija įgyvendinta Vokietijos, Belgijos ir Prancūzijos socialinės apsaugos sistemose.

Socialdemokratinė koncepcija – priešingai liberaliajam, socialdemokratinis modelis pirmenybę teikia valstybei. Tai valstybės dominavimas užtikrinant socialinę apsaugą. Anot Dromantienės L ir Česnuitytės V., socialinės gerovės valstybės modelio socialinio teisingumo principas – materialinė gerovė visiems. Be to, mokslo literatūroje autoriai vieningai nurodo, kad valstybė prisiima atsakomybę už asmens socialinę gerovę mokėdama socialines išmokas arba vykdydama visiško užimtumo politiką. Šios koncepcijos pagrindinis elementas – socialinė gerovė laikoma piliečio teise, užtikrinant lygias galimybes. Socialinės garantijos piliečiams teikiamos įvairiomis formomis: socialinėmis paslaugomis, viešosiomis paslaugomis, piniginėmis socialinėmis išmokomis. Tokia socialinės apsaugos sistema reikalauja didelių išlaidų ir didelio biurokratinio aparato. „Valstybė prisiima didžiausią atsakomybę užtikrinti kiekvienam valstybės piliečiui materialinę gerovę, palaiko visiško užimtumo politiką, suteikia kiekvienam piliečiui darbo vietą ir užmokestį, tenkinantį individo poreikius“⁶⁵.

Ši koncepcija įgyvendinta Skandinavijos valstybėse (Suomija, Švedija, Norvegija), kuriose iki praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio buvo pastebimas aukštas užimtumo lygis (įskaitant ir moteris), žemas nedarbo lygis ir išvystyta socialinė partnerystė.

Akivaizdu, kad Europos Sąjungos valstybėse narėse egzistuoja skirtingi socialinės gerovės valstybės modeliai, todėl remiantis pateiktomis koncepcijomis galima išskirti aptartų modelių valstybės, asmens ir principų vaidmens skirtumus.

⁶³ Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. P. 107.

⁶⁴ Comparing welfare capitalism: social policy and political economy in Europe, Japan, and USA/ edited by Bernhard Ebbinghaus and Philip Manow. London; New York: Routledge: Taylor & Francis Group, 2001. P. 9.

⁶⁵ Guogis A. Socialinės politikos modeliai Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 15-16.

Valstybės, asmens ir principų vaidmuo socialinės apsaugos modeliuose

MODELIAI	LIBERALUSIS	SOCIALDEMOKRATINIS	KONSERVATYVUSIS
VALSTYBĖ	Minimalus valstybės vaidmuo	Didelis valstybės vaidmuo	Vidutinis valstybės vaidmuo
ASMUO	Asmens laisvė pačiam susikurti gerovę	Atsakomybė už asmens gerovę prisiima valstybė	Valstybė sustiprina ir įtvirtina asmens poziciją darbo rinkoje
PRINCIPAI	<i>Stokos principas</i> – minimali valstybės parama asmeniui	<i>Kategorinis principas</i> – asmeniui pakanka priklausyti tam tikrai socialinei grupei išmokoms gauti	<i>Nuopelnų principas</i> – darbo rinkoje dalyvaujantis asmuo moka įmokas ir „nusipelno“ apsaugos

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės pagal L. Dromantiene ir V. Česnuitytę

Mokslo literatūroje gausu ir kitokių gerovės valstybių modelių klasifikacijų. Atsižvelgdami į gerovės valstybių tradicijas bei kitas charakteristikas mokslininkai J.Palme, T.Makinenas, A. Guogis, D. Bernotas sudarė šiuos teorinius gerovės valstybės modelius.

Gerovės modelių taikomų Europos Sąjungos šalyse grupės

Autorius (-iai)	Gerovės valstybės tipai	Modelį atstovaujancios šalys
<i>J.Palme</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bazinės apsaugos – pensinis draudimas visus gyventojus ir teikia visiems minimalią apsaugą. 2. Pajamų apsaugos – apsaugo asmenis nuo galimo pajamų netekimo. 3. Institucinis – teikiama ir minimali apsauga ir kompensacijos pajamų praradimo atveju. 4. Tikslinis – įmokos priklauso nuo profesinės kategorijos, išmokos fiksuoto dydžio. 	<p>Didžioji Britanija, Nyderlandai</p> <p>Vokietija, Prancūzija</p> <p>Švedija</p>
<i>T. Makinenas</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bazinės apsaugos – visiems asmenims vienoda minimali socialinė apsauga. 2. Taikymo modelis – daugiau pajamų gaunantis asmuo daugiau sumoka socialiniam draudimui. 3. Korporatyvinis – valstybė turi garantuoti socialinę apsaugą. 4. Viduržemio jūros – valstybė užtikrina dideles socialines išmokas. 5. Viską apimantis – socialinė apsauga užtikrinama visiems asmenims. 	<p>Kanada, DB, JAV</p> <p>Australija</p> <p>Vokietija, Prancūzija, Belgija</p> <p>P.Europos šalys</p> <p>Š.Europos šalys</p>

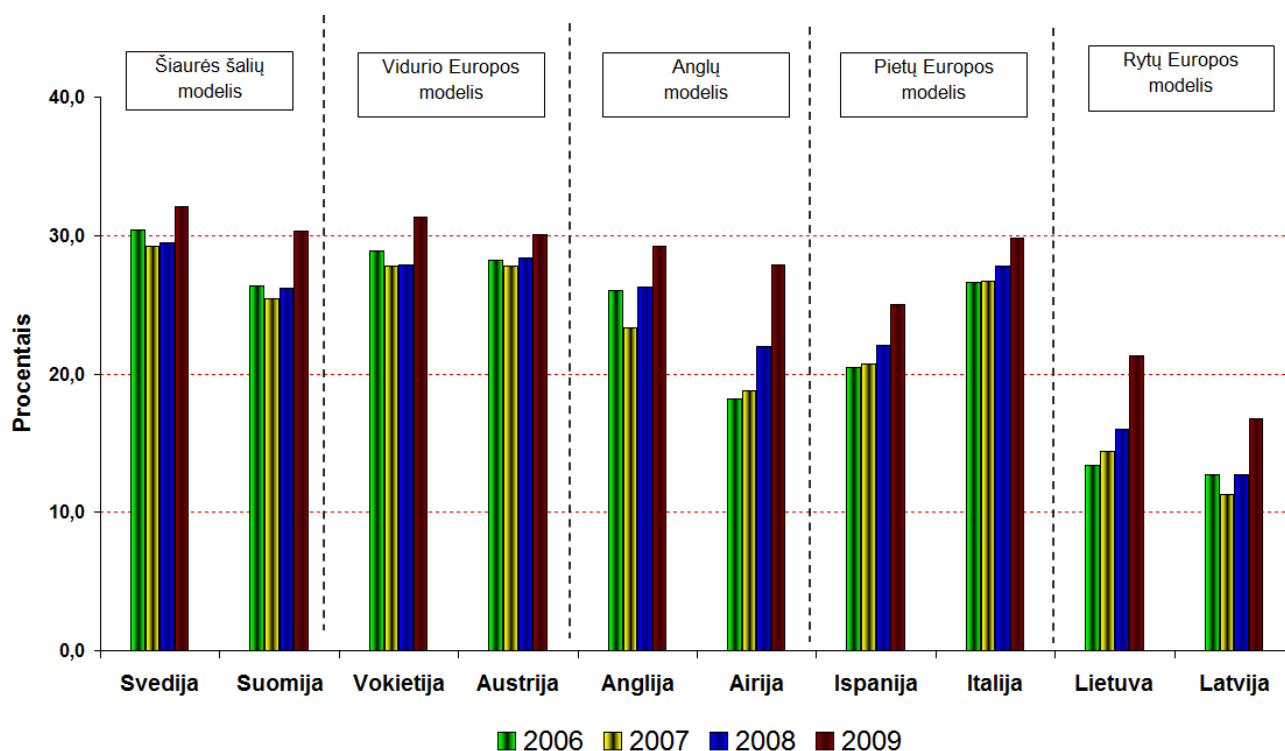
4 lentelės tęsinys kitame puslapyje

Autorius (-iai)	Gerovės valstybės tipai	Modelį atstovaujantios šalys
<i>Guogis, D. Bernotas</i>	1. Šiaurės šalių modelis (universalusis) 2. Liberalusis (anglų ir amerikiečių) 3. Vidurio Europos (korporatyvinis) 4. Postkomunistinis korporatyvinis – klientelistinis	Švedija Anglosaksų šalys Vokietija Rytų Europos šalys
<i>J. J. Dupeyroux</i>	1. Skandinavijos modelis- socialinė apsauga yra piliečių teisė. 2. Socialinė apsauga – universali, finansuojama daugiausia mokesčiais. 3. Išmokos priklauso nuo mokamų įmokų, finansuojama daugiausia socialinio draudimo įmokomis. 4. Išmokos didelės, sveikatos apsaugos sistema yra universali, finansuojama mokesčiais. 5. Valstybė užtikrina tik bazinę apsaugą, daugiau lemia individualūs asmens veiksmi.	Danija, Suomija, Švedija Jungtinė Karalystė, Airija Vokietija, Prancūzija Italija, Ispanija, Portugalija Lietuva, Estija, Lenkija

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės pagal A. Bitiną, J. Tartilą, J. Litvaitienę

Toliau analizuojant gerovės modelius, autorės nuomone, tyrimui aktualu būtų juos lyginti remiantis tokiais rodikliais kaip BVP dalis skiriama socialinei apsaugai, nedarbo lygio skirtumai ES šalyse bei skurdo ar socialinės atskirties pavojus. Taip bus galima išskirti tinkamiausią modelį, sprendžiantį nedarbo bei socialinės atskirties problemas. Remiantis gerovės modeliais egzistuojančiais Europos Sąjungoje pasirenkamos tokios šalys: Šiaurės šalių modelis – Suomija, Švedija, Anglų modelis – Airija, Jungtinė Karalystė, Vidurio Europos – Vokietija, Austrija, Pietų Europos modelis – Ispanija, Italija.

Reikia paminėti, kad svarbus kriterijus vertinant socialinės apsaugos lygį skirtingose ES šalyse yra išlaidos skirtos socialinei apsaugai. Todėl pirmasis rodiklis analizuojant skirtingas socialinės apsaugos sistemas yra BVP dalis skiriama socialinei apsaugai. Šios išlaidos yra pateikiamos 2 paveiksle.

Šaltinis: sukurta autorės pagal „Eurostat“ duomenis – Expendure on social protection (2011)

2 pav. BVP dalis skiriama socialinei apsaugai procentais

Kaip matyti iš grafiko, geriausiai rodikliais pasižymi Švedija, priklausanti Šiaurės šalių modelių grupei bei Vokietija iš Vidurio Europos modelio. Švedijos 2009 metų BVP dalis, skirta socialinei apsaugai yra didžiausia ir siekia 32.1 procento, nuo jos nemažai neatsilieka Vokietija skirdama 31.3 procento.

Palyginti su pateiktomis šalimis, Lietuva ir Latvija pagal pateiktus „Eurostat“ duomenis užima paskutinę vietą, vadinasi, šios valstybės skiria mažiausiai išlaidų socialinei apsaugai. Tačiau reikėtų taip pat nepamiršti, kad lyginama su aukštą ekonominį išsivystymo lygį turinčiomis šalimis. Tačiau lyginant Lietuvą su Latviją matyti, kad Lietuvoje socialinės apsaugos išlaidų procentinė dalis yra didesnė 4.5 proc. 2009 metais. Be to, nuo 2006 metų iki 2009 metų pastebima abiejų šalių socialinių išlaidų augimo tendencija. Ispanijoje ir Italijoje šios išlaidos svyruoja nuo 20 – 29 procentų, taip pat pastebimas jų augimas nuo 2006 metų.

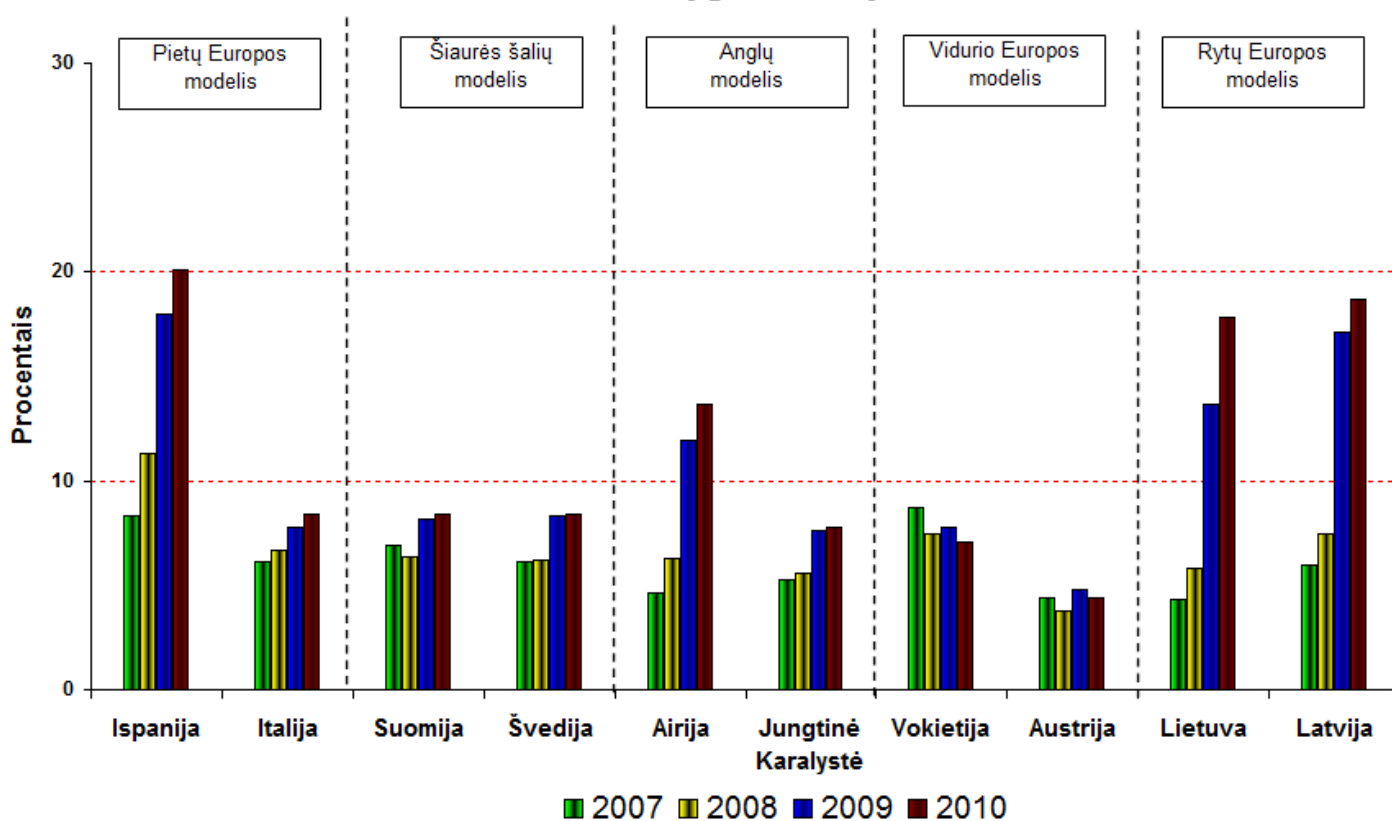
Šalyse, priklausančiose Anglų modeliui (Airija, Jungtinė Karalystė) taip pat aukštos socialinės apsaugos išlaidos ir siekia apytiksliai 27 – 29 procentų. Be to, iš pateiktų duomenų matyti, kad Anglijoje nuo 2006 metų pasireiškia tendencija mažinti socialinės apsaugos išlaidas, tačiau nuo 2008 metų skiriama BVP dalis vėl ima didėti ir 2009 metais yra 2.9 procento didesnės negu prieš tai buvusiais metais.

Kaip matyti iš pateikto paveikslo, Šiaurės šalių modelio ir Vidurio Europos modelio duomenys yra didžiausi ir yra virš 30 procentų. Tai reiškia, kad šios šalys pirmauja pagal

skiriamų išlaidų dalį tarp pateiktų valstybių. Todėl galima teigti, kad šių modelių valstybės daugiausia orientuojasi į socialinių paslaugų tobulinimą, suteikiant gerovę visiems asmenims bei į gerai išvystytą socialinės apsaugos sistemą.

Toliau analizuojant ES šalių valstybių skirtumus, svarbu apžvelgti nedarbo lygio dinamiką pasirinktose šalyse. Europos Sąjungos statistikos agentūros „Eurostat“ duomenimis nedarbo lygis 2010 metais išsaugo beveik visose valstybėse (išskyrus Vokietiją bei Austriją). Nedarbo lygio skirtumai yra pateikti 3 paveiksle.

Nedarbo lygis ES šalyse

Šaltinis: sukurta autorės pagal „Eurostat“ duomenis - Unemployment rate (2011)

3 pav. Nedarbo lygis ES šalyse

Apžvelgiant nedarbo lygio dinamiką matyti, kad Rytų modelio (Lietuvos ir Latvijos) procentinis nedarbo lygis tarp pasirinktų šalių yra vienas iš didžiausių ir svyruoja 2010 metais tarp 17 ir 18 procentų ribos. Palyginti su Šiaurės šalių modelio šalimis tai yra net du kartus daugiau, akivaizdu, kad Rytų modelio šalyse sparčiai didėja bedarbių skaičius.

Pietų Europos modelio šalyse taip pat pastebimas skirtingas nedarbo lygis. Šio modelio valstybes pagal nedarbo lygį galima suskirstyti į dvi dalis. Tai Italija, kurioje nedarbo rodiklis 2010 metais yra 8.4 proc. ir Ispanija, kurioje nedarbo lygis yra didžiausias tarp visų pasirinktų ES valstybių. Ispanijoje bedarbių skaičius, palyginti su kitomis ES valstybėmis, siekia net 20

procentų ribą 2010 metais. Tai reiškia, kad bedarbių skaičius išmokoms gauti yra gana didelis ir tais pačiais metais pašalpas gavo 4,1 mln gyventojų⁶⁶.

Palyginti su 2009 metais, didžiausias nedarbo lygio mažėjimas buvo užregistruotas Austrijoje (nuo 4.8 proc. iki 4.4 proc.) ir Vokietijoje (nuo 7.8 proc. iki 7.1 proc.).

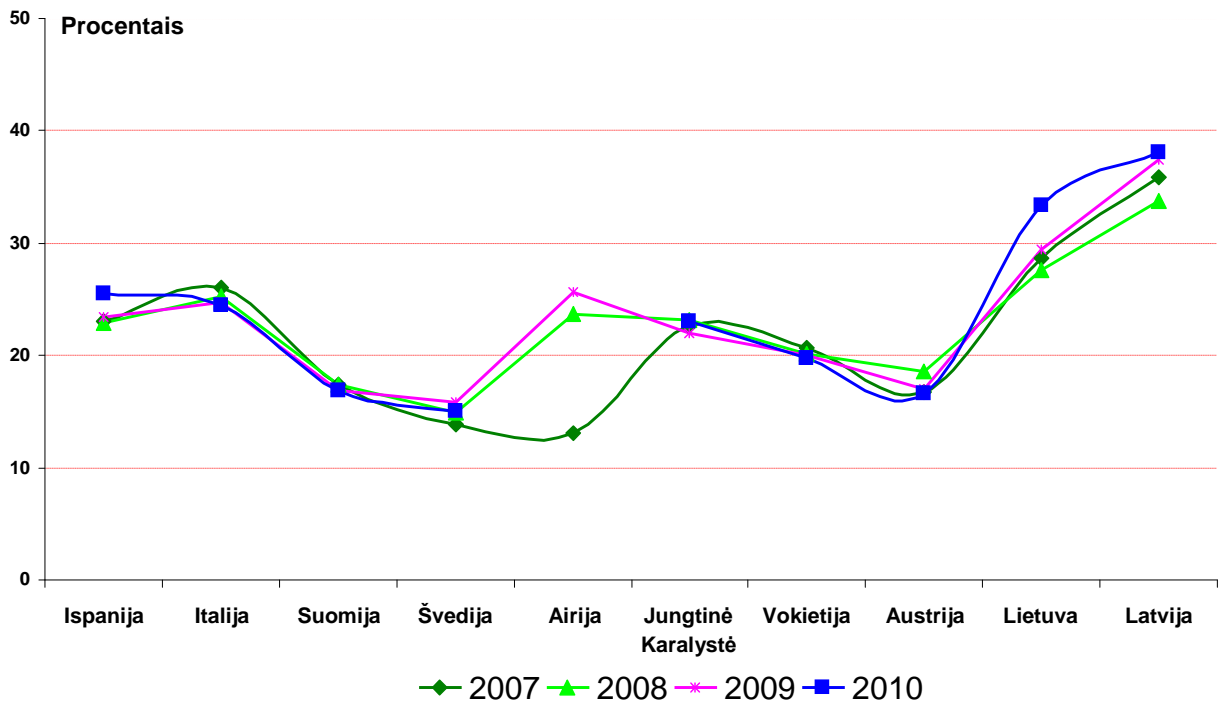
Toliau atkreipiant dėmesį į nedarbo lygio skirtumus matyti, kad keturių gerovės modelių bedarbių skaičius nuo 2006 iki 2010 metų didėja. Tuo tarpu Vidurio Europos modelis pasižymi mažėjančiu nedarbo lygiu. Todėl remiantis „Eurostat“ tendencijomis, galima teigti, kad Vokietija bei Austrija yra stabilios valstybės ir būtent šios šalys yra lyderės sprendžiant nedarbo lygio klausimus.

Lygiai taip pat iš visų pasirinktų valstybių aiškiai išsiskiria Lietuva ir Latvija, pasižyminčios didžiausio skurdo ar socialinės atskirties pavojumi. Europoje daugeliui žmonių gresia socialinė atskirtis (t. y. žmonės, kurie neturi darbo, žmonės, kurie yra bedarbiai ilgą laiką ar benamiai). Šie žmonės negali dalyvauti bendruomenės gyvenime, nes jie negali gauti darbo, neuždirba pakankamai pinigų ar negali gauti pakankamo išsilavinimo.

Remiantis „Eurostat“ duomenimis, galima konstatuoti, kad mažiausias skurstančių žmonių paplitimas yra Šiaurės modelio šalyse – Suomija 2010 metais – 16.9 proc., Švedija – 2010 metais – 15.0 proc. Vidurio Europos modelio šalys taip pat pasižymi mažais skurdo rodikliais, kurie siekia 16.6 proc. Austrijoje ir 19.7 proc. Vokietijoje. Palyginti Lietuvą ir Latviją su kitomis ES šalimis, matyti, kad skurdo ir socialinės atskirties lygis yra virš 30 proc. ir yra didžiausias iš visų Europos modelių. Pietų Europos ir Anglų modelio šalys turi didesnę negu 20 proc. skurdo ar socialinės atskirties ribą, t.y. daugiau negu kitose Europos Sąjungos šalyse, išskyrus Rytų Europos modelį.

⁶⁶Bedarbių skaičius Ispanijoje ir toliau didėja.

http://www.marketnews.lt/naujiena/bedarbiu_skaicius_ispnijoje_ir_toliau_dideja;itemid=21657; prisijungimo laikas: 2012-01-14.

Šaltinis: sukurta autorės pagal „Eurostat“ duomenis – People at risk of poverty or social exclusion (2011)

4 pav. Žmonės skurdo ar socialinės atskirties pavojuje

Apibendrinant visus rodiklius, galima pasakyti, kad užtikrinti gerovę gyventojams, t.y. šalinti skurdą ir mažinti nedarbo lygį, geriausiai sekasi Šiaurės Europos modelio šalims. Šiose šalyse (Švedija, Suomija) BVP dalis skiriama socialinei apsaugai yra viena iš didžiausių (daugiau nei 30 procentų), o nedarbo lygis siekia 8.4 procento. Kita vertus, Vidurio Europos šalių modelis užtikrina žemiausią nedarbo lygį, tačiau socialinės apsaugos išlaidos šiek tiek mažesnės lyginant su Šiaurės Europos modeliu bei didesnis skurstančių žmonių paplitimas. Skurdo ar socialinės atskirties pavojus šiuose modeliuose kinta nežymiai, todėl galima teigti, kad skurdo problemą šie modeliai išsprendžia. Žvelgiant į Pietų Europos ir Anglų modelius matyti, kad šiose šalyse nedarbo lygis nesiekia 10 proc. išskyrus Airiją ir Ispaniją, pastarojoje bedarbių skaičius siekia net 20 proc. Tai yra net du kartus daugiau nei kitose ES valstybėse narėse. Be to, šie modeliai pasižymi prastesniais skurdo rodikliais, kurie yra apytiksliai net 10 procentų aukštesni negu Šiaurės Europos modelio šalyse.

O apibendrinus Rytų Europos modelį matyti, kad yra mažos socialinės apsaugos išlaidos, didelės nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties problemos. Todėl galima teigti, kad pagrindinių Europos Sąjungos tikslų - nedarbo lygio bei skurdo ir socialinės atskirties mažinimo problemų šie modeliai neišsprendžia.

3. NEDARBO DRAUDIMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO EUROPOS SAJUNGOS ŠALYSE TYRIMAS

Socialinės apsaugos sistemos pirmiausia stengiasi bet kokiomis aplinkybėmis išvengti nedarbo. Asmuo, su kuriuo yra nutraukiami darbo santykiai, netenka pajamų, dėl to, socialinės apsaugos sistemoje sukuriama bedarbio pašalpos. Tai reglamentuojama teisiniais aktais, pagal kai kurias ES valstybių išmokos bedarbiams yra labai skirtingos. Išmokos skiriasi dydžiu, trukme, skyrimo prielaidomis, taip pat teise į jas. Todėl toliau darbe analizuojamos ir vertinamos Europos Sąjungos šalių nedarbo draudimo nuostatos. Taip pat šioje darbo dalyje svarbu aptarti nedarbo socialinio draudimo mechanizmą, nedarbo draudimo išmokos skyrimo, nutraukimo tvarką bei Europos Sąjungos valstybių išmokas bedarbiams.

Europos Sąjunga, kaip gerovės valstybių sąjunga, nedarbo temai skiria daug dėmesio. Reikia pabrėžti, kad pagrindinė nedarbo draudimo išmokos funkcija – aprūpinti minimaliomis pinigėmis lėšomis bedarbius nedarbo metu. Todėl akivaizdu, kad nedarbo draudimo išmoka yra tik pirmoji pagalba bedarbiams praradusiems darbą. 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, persikeliantiems Bendrijoje“ ir nuo 2010 m. gegužės 1 d. jį pakeitęs 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 bei 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis reglamento (EB) Nr. 883/2004 įgyvendinimo tvarką nurodo, kokios socialinės apsaugos išmokos koordinuojamos bei kokių asmenų atžvilgiu taikomos ES teisės normos (pavyzdžiui, siekiant užtikrinti geresnes darbo jėgos judėjimo sąlygas bei palengvinti darbo paiešką ES valstybėse narėse, bedarbiui, gaunančiam bedarbio išmoką Lietuvoje, ji pervedama į kitą valstybę, kurioje jis ieško darbo). Šiame reglamente nurodoma, kad visiškas bedarbis, kuris vykdo kompetentingos valstybės narės teisės aktų sąlygas dėl teisės gauti išmokas ir kuris vyksta į kitą valstybę narę ieškoti darbo, išsaugo savo teisę gauti bedarbio išmokas pinigais pagal šias sąlygas ir apribojimus:

- prieš išvykdamas, bedarbis turi būti įsiregistravęs kaip darbo ieškantis asmuo ir būti kompetentingos valstybės įdarbinimo tarnybų žinioje mažiausiai keturias savaites po to, kai tapo bedarbiu;

- bedarbis turi įsiregistruoti valstybės narės, į kurią atvyksta, įdarbinimo tarnybose kaip darbo ieškantis asmuo, jam turi būti taikoma ten galiojanti kontrolės tvarka ir jis turi tenkinti pagal tos valstybės narės teisės aktus nustatytas sąlygas. Ši sąlyga laikoma patenkinta, jeigu atitinkamas asmuo įsiregistravo per septynias dienas nuo tos dienos, nuo kurios jo nebėra valstybėje;

➤ teisė į išmokas galioja tris mėnesius nuo tos dienos, nuo kurios bedarbis nustoja buvęs valstybės narės, iš kurios išvyko, įdarbinimo tarnybų žinioje, su sąlyga, kad bendras išmokų mokėjimo laikotarpis neviršytų išmokų, į kurias jis turėjo teisę pagal tos valstybės narės teisės aktus, bendro mokėjimo laikotarpio. Tos valstybės kompetetinga institucija gali pratęsti šį laikotarpį iki ne daugiau kaip šešių mėnesių.

➤ išmokas savo lėšomis moka kompetetinga įstaiga pagal jos taikomus teisės aktus.

Kitaip tariant, asmuo, netekęs darbo ES valstybėje narėje, gali registruotis tos valstybės, kurioje tapo bedarbiu, kompetentingoje įstaigoje. Jeigu ši įstaiga paskiria bedarbiui nedarbo draudimo išmoką, po 4 savaičių jis turi teisę vykti darbo ieškotis į kitą ES valstybę narę ir kartu su savimi „išsivežti“ nedarbo draudimo išmoką, kurią jis gali gauti iki 3 mėnesių. Šiuo atveju nedarbo išmoka įgyta pagal vienos ar daugiau valstybių teisės aktus, negali būti nemokama ar anuliuojama dėl to, kad jų gavėjas gyvena kitos valstybės narės teritorijoje. Taip pat Europos Bendrijų Teisingumo Teismas 2002 m. balandžio 21 d. byloje Nr. C-215/00 konstatavo, kad asmuo, norėdamas išlaikyti teisę į bedarbio išmoką kitoje valstybėje narėje, turi išbūti kompetingos valstybės įdarbinimo įstaigos žinioje bent keturias savaites po tapimo bedarbiu. Ar šis laikotarpis buvo pertraukiamas, ar nepertraukiamas, neturi reikšmės⁶⁷.

Be to, jei per trijų mėnesių laikotarpį neįsidarbinama, priklausančią bedarbio išmoką toliau mokės paskutinės darbovietės šalyje, tačiau tik tada, jei nepasibaigus minėtam trijų mėnesių laikotarpiui bus grįžtama į tą šalį. Šioje vietoje svarbu paminėti, kad daugelis bedarbių praranda teisę į šias išmokas, nes nežino šių sąlygų. Jie išvyksta iš valstybės, kurioje dirbo paskiausiai, neužsiregistravę tos valstybės užimtumo tarnybose, jie per vėlai užsiregistroja valstybės, kurioje ieško darbo, užimtumo tarnybose arba grįžta pasibaigus išmokų eksporto laikotarpiui.

Taip pat ne mažiau svarbus ir Reglamento (EB) Nr. 883/2004 61 straipsnis, kuriame nurodomos specialios laikotarpių sumavimo taisyklės, kurios yra vienos iš esminių koordinavimo principų. Pavyzdžiui, jeigu asmuo netenka darbo valstybėje, kurioje pateikia prašymą dėl bedarbio išmokų, įstaiga turi atsižvelgti į draudimo ar darbo laikotarpius, įgytus pagal bet kurios kitos valstybės narės teisės aktus, jeigu tai būtina teisei į šias išmokas įgyti. Pagal šias koordinavimo taisykles taip pat atsižvelgiama į savarankiškai dirbančių asmenų įgytus laikotarpius. Kita vertus, Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 987/2009 nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką įtvirtina, kad nedarbo sumavimo principas taikomas tik tuo atveju, jeigu paskutinį draudimo laikotarpį asmuo įgijo toje valstybėje narėje, kurioje pateikė prašymą dėl išmokų. Kitaip tariant, asmuo turėtų prašyti išmokų toje valstybėje, kurioje dirbo paskutinį

⁶⁷ Žr. Case C-215/00, *Petra Rydberg v Arbetsmarknadsstyrelsen* ECR -I817.

darbą. Pažymėtina, kad kaip ir visų kitų kategorijų išmokų atvejais, įtvirtinamas išmokų apskaičiavimas, bedarbio išmokos dydis priklauso nuo ankstesnio darbo užmokesčio ar profesinės veiklos pajamų dydžio, atsižvelgiama tik į darbo užmokestį ar profesinės veiklos pajamas, kurias asmuo gavo valstybėje, kurioje dirbo paskiausiai. Tradiciškai, nedarbo socialinio draudimo išmokų atvejais būtina prielaida – darbuotojas turi būti bedarbis ir užsiregistravęs atitinkamoje įstaigoje.

Aptarus nedarbo socialinio draudimo Europos Sąjungos koordinavimo nuostatas, tyrimui aktualu išnagrinėti ir atskirų valstybių įtvirtintas teisės normas. Nedarbo socialinio draudimo išmokų kriterijai įvairiose šalyse derinami skirtingai.

Pagrindiniai Švedijos, Suomijos nedarbo socialinio draudimo bruožai. Šiaurės Europos modelio valstybėse (Suomija, Švedija) norint gauti bedarbio pašalpą dalyvavimas aktyviose darbo rinkos programose yra privalomas. Darbo rinka vaidina reikšmingą vaidmenį bei egzistuoja daug mokymų programų bedarbiams. Švedijos nedarbo socialinį draudimą reglamentuoja 1997 m. Nedarbo draudimo įstatymas bei 1997 m. Įstatymas dėl nedarbo draudimo fondo. Švediška bedarbystės sistema kai kuriais aspektais skiriasi nuo kitų šalių valstybinių nedarbo draudimų sistemų. Ši sistema sudaryta iš dviejų dalių:

- savanoriškas draudimas nuo pajamų netekimo – su pajamomis siejama išmoka skiriama dirbantiems gyventojams ir finansuojama iš darbdavių bei apdraustųjų asmenų įmokų;
- bazinis draudimas – vienoda dydžio išmoka asmenims, kurie nėra savanoriškai apsidraudę, finansuojama iš darbdavių įmokų⁶⁸. Ši išmoka mokama tiems asmenims, kurie nėra apsidraudę nedarbo draudimo fonde arba neatitinka sąlygų, taikytinų su pajamomis siejamomis išmokomis, t.y. neturintiems minimalaus 12 mėn. draudimo stažo. Norint gauti bendrojo draudimo išmoką, būtina išpildyti tam tikras pagrindines ir darbo sąlygas. Taip pat teisės aktai norodo, kad reikia būti ne jaunesniam kaip 20 metų amžiaus. Norint gauti pajamų praradimo draudimą, būtina būti nariu kokioje nors darbo draudimų kasoje (arbetslöshetskassorna) mažiausiai vienerius metus, taip pat išpildyti darbo sąlygas. Nusprendus mokėti valstybinę bedarbystės pašalpą, galima gauti pagrindinę sumą, daugiausiai 320 švedišκών kronų per dieną (35 eurai), 5 dienas per savaitę, nepriklausomai nuo ankstesnių pajamų. Nusprendus mokėti pajamų praradimo draudimą, gaunama 80% buvusių pajamų, tačiau daugiausiai 680 švedišκών kronų per vieną darbo dieną (74 eurai). Pagrindinės sąlygos norint gauti bedarbio pašalpą yra išvardintos 1997 m. Nedarbo draudimo įstatymo 9 skyriuje:

- būtina būti visišku ar daliniu bedarbiu;
- galėti dirbti bent 3 valandas per dieną ir mažiausiai 17 val. per savaitę;

⁶⁸ Unemployment Insurance Act, 1997. Prieiga per internetą:
<http://www.iaf.se/Global/English/Unemployment%20Insurance%20Act.pdf>; prisijungimo laikas:2012-02-07.

- būti pasiruošusiam priimti darbo pasiūlymą;
- užsiregistruoti kaip aktyvus darbo ieškotojas valstybinėje darbo biržoje;
- bendradarbiauti su valstybine darbo birža kuriant individualų veiksmų planą⁶⁹.

Nagrinėjamame teisės akte taip pat pateikiamos nuostatos, reguliuojančios nedarbo išmokų mokėjimo laikotarpius. Asmuo išpildęs sąlygas bedarbystės pašalpai gauti, gali gauti išmoką 300 darbo dienų, tačiau jeigu yra išlaikomų vaikų iki 18 metų išmokos trukmė gali būti pratęsta iki 450 dienų. Pagal įstatymo 26 skyrių nurodoma, kad pirmąsias 200 dienų yra mokama 80 proc. darbo užmokesčio, o per likusias 70 proc. darbo užmokesčio.

Be to, teisė į pašalpą pagal uždarbį suteikiama, jeigu asmuo per 12 mėnesių laikotarpį:

- turėjo apmokamą darbą ne mažiau kaip 6 mėnesius arba dirbo mažiausiai 80 val. per mėnesį;
- asmuo dirbo bent 480 val. 6 mėnesių laikotarpyje ir atliko šį darbą ne mažiau kaip 50 val. per kiekvieną iš šių mėnesių.

Suomijoje pagrindiniai teisės aktai reglamentuojantys minėtas išmokas yra 2002 m. gruodžio 30 d. Nedarbo apsaugos įstatymas bei 1998 m. liepos 24 d. Įstatymas dėl bedarbio išmokų finansavimo. Šioje šalyje egzistuoja trijų pakopų bedarbio pašalpos: bedarbio išmokos apima su pajamomis siejama pašalpą, bazinę pašalpą ir įsidarbinimo paramos išmoką. Dauguma darbuotojų yra draudžiami savo profesinės veiklos sektoriaus nedarbo draudimo įstaigos. Šiuo atveju jie turi teisę gauti su pajamomis siejamą pašalpą. Pašalpą moka nedarbo draudimo įstaiga. Bazinę pašalpą ir įsidarbinimo paramos išmoką moka Socialinio draudimo institucija.

Pagal teisės aktus, bazinės pašalpos mokamos darbo ieškantiems bedarbiams nuo 17 iki 64 metų, kurie per 2 metus iki nedarbo yra sukaupę ne trumpesnę nei 43 savaitių darbo stažą. Savarankiškai dirbantys asmenys turi būti dirbę iš viso 18 mėnesių per 48 mėnesius, skaičiuojamus iki pat nedarbo dienos, ir ši veikla turi būti buvusi pagrindinė. Tos pačios amžiaus ribos yra reikalaujama išmokoms gauti taikomomis su pajamomis siejamoms pašalpoms, bet pastaruoju atveju asmuo taip pat turi būti draustas nedarbo draudimo įstaigoje. Pašalpos mokamos penkias dienas per savaitę ne ilgiau nei 500 darbo dienų. Kai darbo ieškantis bedarbis, atitinkantis reikalavimus dėl darbo stažo, sulaukia 57 metų ir dar nėra išnaudojęs 500 dienų bedarbio pašalpos mokėjimo laikotarpio, jo teisė gauti šias pašalpas išlieka iki 60 metų. Bazinė bedarbio pašalpa yra nustatyto dydžio išmoka - 25,74 eurai per dieną (5 dienas per savaitę), padidinta bedarbio pašalpa 30, 16 eurai per dieną⁷⁰.

⁶⁹ Unemployment Insurance Act, 1997. Prieiga per internetą:

<http://www.iaf.se/Global/English/Unemployment%20Insurance%20Act.pdf>; prisijungimo laikas:2012-02-07.

⁷⁰ Socialinės apsaugos sistemos. MISSOC. Prieiga per internetą:

http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/db/public/compareTables.do; prisijungimo laikas: 2012-02-10.

Pagrindiniai Airijos, Anglijos nedarbo socialinio draudimo bruožai. Airijos Respublikoje (toliau Airija) nedarbo socialinį draudimą reglamentuoja 2005 m. Konsoliduotas socialinės apsaugos įstatymas, o išmokų dydžius ir mokėjimo tvarką nustato 2007 m. Socialinės apsaugos įstatymas. Šioje šalyje “bedarbiu laikomas asmuo, kuris privalo būti pasirengęs, galintis dirbti ir tikrai ieškantis darbo, bei pasirengęs įsidarbinti visai darbo dienai“. Įvardijant bedarbį, vartojamas *jobseeker* terminas⁷¹. Teisinė nuostata „tikrai ieškantis darbo reiškia“, kad asmuo privalo būti nusiteikęs priimti bet kokį racionalų pasiūlymą dirbti ar įgyti kvalifikaciją. Bet koks racionalus pasiūlymas dirbti turėtų pirmiausia atitikti įgūdžius, kvalifikaciją ir patirtį.

Pagrindiniai reikalavimai keliami Airijoje, įsiregistruoti kaip bedarbiui ir įgyti bedarbio statusą įvardijami konsoliduotame 2005 m. Socialinės apsaugos įstatymo 5 skyriuje:

- asmuo yra 18 metų ir jam nėra mokama senatvės pensija. Sulaukus 66 metų mokama senatvės pensija, todėl nebepretenduojama į bedarbio išmokas ir garantijas, t.y. jeigu besikreipiantysis yra 65 metų, tai nedarbo pašalpa gali būti mokama iki 66 metų;
- besikreipiantysis įrodo, kad yra bedarbis, kaip reikalauja to įstatymas, t.y. jis neturi darbo 3 dienas iš eilės einančių 6 dienų laikotarpyje;
- jis yra gebantis dirbti darbą. Gebėjimas dirbti siejamas su galimybe imtis siūlomo darbo tuoj pat ir nekelia jokių abejonių;
- asmuo įrodo, kad atitinka šio įstatymo keliamus reikalavimus;
- jis iš tikrųjų ieško, bet negali gauti tinkamo darbo dėl amžiaus, turimo išsilavinimo, gyvenamosios vietos, šeimyninės padėties⁷².

Užsiregistravus ir patikrinus pateiktus duomenis, asmuo įgyja bedarbio statusą ir pretenduoja į galimas išmokas, konsultavimąsi, profesinės kvalifikacijos kėlimą ar keitimą.

Be to, Airijos nedarbo draudimo sistema numato galimybę gauti išmokas, kurios yra dviejų rūšių: bedarbio pašalpa (*Jobseeker's Benefit*) ir parama bedarbiui (*Jobseeker's Allowance*). Išmokos dydis ir mokėjimo tvarka reglamentuota Socialinės apsaugos įstatymu bei Socialinės apsaugos taisyklėmis⁷³. Nedarbo atveju yra išmokama nedarbo pašalpa, tačiau taip pat yra keliami tam tikri reikalavimai šiai išmokai gauti. Pavyzdžiui, teisės aktuose įtvirtinta minimali dalyvavimo sistemoje trukmė bedarbio pašalpai gauti yra 39 savaitės įmokų, mokėtų kiekvienais metais per paskutinius 2 mokestinius metus. Nedarbo pašalpos mokėjimo laikotarpis yra 312 dienų, 6 dienos per savaitę, po trijų dienų laukimo periodo. Paramos atveju, minimalaus stažo reikalavimo nėra, tačiau taikomas pajamų tikrinimas. Šios pašalpos skiriasi tuo, kad bedarbio pašalpos pagrindas yra įmokos į socialinį fondą, o paramos – pajamų dydis. Taip pat jei

⁷¹ *Jobseeker* termino reikšmė- darbo ieškotojas.

⁷² Social Welfare Act 2005, No. 26/2005.

⁷³ Social Welfare (Consolidated Claims, Payments and Control) Regulations, 2007, No. S.I. 142 /2007.

asmuo neatitinka reikalavimų gauti bedarbio pašalpą, jis turi teisę kreiptis dėl paramos bedarbiui gavimo.

Teisės aktuose nurodoma, kad bedarbio garantijos, išmokos dydis ir mokėjimo laikotarpis priklauso nuo turimų su atlyginimu susijusių socialinio draudimo (PRSI) įmokų skaičiaus. Tai reiškia jei asmuo turi mažiausiai 260 sumokėtų įmokų nedarbo pašalpa yra 12 mėnesių – 312 dienų, jei įmokų skaičius yra mažiau negu 260 nedarbo pašalpa mokama 9 mėnesius – 234 dienų ir galiausiai jeigu asmuo yra jaunesnis negu 18 metų, galima tik ieškančio asmens darbo pašalpa neilgesnė kaip 6 mėnesius.

5 lentelė

Fiksuoto dydžio išmokos už kiekvieną nedarbo savaitę Airijoje 2012 metais

Vidutinis uždabis per savaitę	Išmoka priklausanti nuo sumokėtų įmokų
Mažiau negu 150 €	€ 84.50
150 - € 219.99	€ 121. 40
€ 220 - € 299.99	€ 147.30
€ 300 ir daugiau	€ 188

Šaltinis: Public Service Information

http://www.citizensinformation.ie/en/social_welfare/social_welfare_payments/unemployed_people/jobseekers_benefit.html

Jei asmuo nėra atlikęs pakankamai PRSI įmokų, kad įgytų teisę gauti bedarbio pašalpą, jis turi teisę kreiptis dėl bedarbio paramos jei atitinka šias sąlygas:

- pajamų patikrinimo rezultatai yra teigiami;
- atitinka nuolatinės gyvenamosios vietos taisyklės reikalavimus;
- asmuo vyresnis negu 18 metų ir galintis dirbti;
- asmuo yra bedarbis⁷⁴.

Pajamų patikrinimas yra socialinio aprūpinimo pareigūno atliekamas patikrinimas, kurio tikslas nustatyti asmens pajamų, turimos nuosavybės dydį ir pan. Tai leidžia spręsti ar asmuo turi teisę gauti bedarbio pašalpą. Kita vertus, vienas iš keliamų reikalavimų bedarbio paramai gauti – nuolatinės gyvenamosios vietos taisyklė, apsunkina kelią šiai išmokai gauti. Asmuo atitinka nuolatinės gyvenamosios vietos reikalavimus jei: teisėtai yra Airijoje du metus ir daugiau, dirba Airijoje ir ketina gyventi joje ilgiau⁷⁵.

⁷⁴ Citizens information. Prieiga per internetą:

http://www.citizensinformation.ie/en/social_welfare/social_welfare_payments/unemployed_people/jobseekers_allowance.html; prisijungimo laikas: 2012-02-15.

⁷⁵ Teisės į socialinį aprūpinimą. Ką turite žinoti, kai tampate bedarbiu Airijoje.

http://www.inou.ie/download/pdf/welfare_lithuanian.pdf; prisijungimo laikas: 2012-02-05.

Bedarbio parama asmenims iki 25 metų 2012 metais Airijoje

<i>Asmens amžius</i>	<i>Išmoka</i>
18-19 m.	€100
20-21 m.	€100
22-24 m.	€144

Šaltinis: Public Service Information

http://www.citizensinformation.ie/en/social_welfare/social_welfare_payments/unemployed_people/jobseekers_allowance.html.

Jungtinėje Karalystėje nedarbo socialinis draudimas sureguliuotas 1995 m. Darbo ieškančių asmenų įstatymu. Šioje šalyje (*Jobseeker's Allowance*) pinigine išmoka ieškantiems darbo yra pagrindinė socialinė išmoka, skiriama neturintiems darbo asmenims arba dirbantiems mažiau, nei 16 valandų per savaitę. Šios socialinio draudimo išmokos taip pat priklauso nuo darbuotojų ir darbdavių mokamų įmokų į Nacionalinį draudimo fondą. Socialinę išmoką moka Jungtinės Karalystės Darbo ir Pensijų departamentas (*The Department for Work and Pensions*) Bedarbio pašalpa mokama laikinai nedirbantiems asmenims, kurie gali dirbti ir aktyviai ieško darbo. 1995 m. Darbo ieškančių asmenų įstatyme įvardijama, kad bedarbio pašalpa gali būti dviejų rūšių:

- priklausanti nuo asmens anksčiau sumokėtų socialinio draudimo mokesčių sumos;
- priklausanti nuo asmens turėtų ir turimų pajamų bei gyvenimo sąlygų⁷⁶.

Asmuo gali gauti nuo socialinių įmokų priklausančią pašalpą, jei jis neseniai dirbo ir sumokėjo atitinkamą mokesčių dydį per paskutinius mokestinius metus. Šios rūšies išmokos asmeniui mokamos iki šešių mėnesių (182 dienas). Jeigu pasibaigus šiam terminui asmuo nesusirado darbo arba jo pajamos vis dar yra mažos, jis turi galimybę gauti antrosios rūšies išmokas, kurios priklauso nuo asmens pajamų ir turimų santaupų.

7 lentelė

Įmokomis pagrįsta bedarbio pašalpos suma priklauso nuo asmens amžiaus

Asmenys iki 18 metų	34.95€ per savaitę
Asmenys nuo 18 -24 metų	59 € per savaitę
Asmenys nuo 25 metų ir vyresni	75€ per savaitę

Šaltinis: The Department For Work and Pensions – Social Security benefit Up-rating

⁷⁶ Jobseekers Act. 1995 (c.18).

Nuo pajamų priklausanti bedarbio pašalpa skiriama jei asmuo negali gauti nuo socialinių įmokų priklausančios pašalpos dėl nepakankamo įmokų dydžio ar nuo socialinių įmokų priklausanti pašalpa jau buvo mokėta šesis mėnesius ir dėl to sustabdyta. Šios išmokos dydis yra lygiai toks pats kaip ir bedarbio pašalpos.

Ar asmuo turi teisę gauti bedarbio pašalpą ar ne, priklauso nuo to, ar jis atitinka teisės aktuose nustatytas sąlygas. Pagrindinės bedarbio pašalpos gavimo sąlygos yra nurodytos įstatymo 1 skyriuje:

- asmuo turi būti pasiruošęs dirbti, jeigu atsirastų tinkamas darbas;
- asmuo aktyviai ieškosi darbo, t. y. asmuo, gavęs darbo pasiūlymą, turi pradėti dirbti kuo greičiau, taip pat asmuo kiekvieną savaitę turi atlikti tam tikrus veiksmus ieškant darbo (pvz., parašyti gyvenimo aprašymą; skambinti ar kitaip bendrauti su potencialiais darbdaviais) ir stengtis padidinti savo galimybes įsidarbinti (pvz., kelti kvalifikaciją, lankyti įvairius kursus);
- asmuo turi būti ne pensinio amžiaus, taigi išmoka paprastai nemokama jaunesniems, kaip 18 metų ir pensinio amžiaus sulaukusiems asmenims;
- asmuo laikomas bedarbiu tik tuomet, jei jis nedirba 16 valandų ar daugiau per savaitę. Aptariamoms išmokoms neturi teisės gauti asmenys, dirbantys daugiau, kaip 16 valandų per savaitę;
- gyventi Jungtinėje Karalystėje⁷⁷.

Pažymėtina, kad jeigu asmuo yra įsikūręs Didžiojoje Britanijoje ir čia dirba, tai laikoma, kad jis gyvena Didžiojoje Britanijoje ir šiuo aspektu jam papildomi reikalavimai negali būti keliami. Galima sakyti, kad ES valstybių, tarp jų ir Lietuvos, piliečiai Didžiojoje Britanijoje turi teisę laisvai gyventi ir dirbti, jiems nereikia jokių leidimų ar kitokių papildomų dokumentų, patvirtinančių tokią teisę.

Teisės aktai nustato ir daugiau specialių sąlygų, pvz., dieninio skyriaus (full-time) studentai paprastai šios išmokos negali gauti arba yra nustatytos specialios taisyklės poroms ar nepilnamečiams asmenims, siekiantiems gauti šias išmokas.

Reikalavimus atitinkantiems asmenims bedarbio pašalpa yra mokama 6 mėnesius, anksčiau buvusios bedarbių pašalpų sistemos laikotarpis buvo 12 mėnesių, tačiau atitinkamai sumažintas atsižvelgiant į TDO Konvencijos Nr. 168 Dėl užimtumo skatinimo ir apsaugos nuo nedarbo nuostatas. Taip pat pažymėtina, kad pagal Tarptautinės darbo organizacijos rekomendacijas nedarbo pašalpa, kuri grindžiama įnašais, kuriuos moka ginamasis asmuo ar kas nors kitas jo vardu arba ankstesnėmis pajamomis, jos nustatomos ne mažesnės kaip 50 procentų buvusių pajamų. Nedarbo pašalpa, kuri nėra grindžiama įnašo dydžiu, turi būti nustatyta ne mažesnė kaip 50 procentų įstatymų nustatyto minimalaus darbo užmokesčio ar eilinio žemos

⁷⁷ Jobseekers Act. 1995 (c.18).

kvalifikacijos darbuotojo darbo užmokesčio, arba turi būti tokio dydžio, kad padengtų minimalias būtinas pragyvenimo išlaidas, priklausomai nuo to, kuris yra aukštesnis.

Pagrindiniai Vokietijos, Austrijos nedarbo socialinio draudimo bruožai.

Vokietija yra viena iš šalių, labiausiai atitinkančių konservatyvios-korporatyvinės gerovės valstybės modelio bruožus. Šios šalies nedarbo draudimo sistema panaši į Anglijos sistemą. Vokietijoje teisę į nedarbo draudimo išmokas turi registruoti valstybinėje darbo agentūroje asmenys, kurie prieš tapdami bedarbiais dirbo Vokietijoje ir kurių socialinio draudimo stažas per praėjusius 2 metus ne mažesnis negu 12 mėn. Būtina pirmą nedarbo dieną užsiregistruoti artimiausioje Vokietijos valstybinėje užimtumo agentūroje. Panašiai kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse, Vokietijoje yra išskiriamos dvi grupės nedarbo išmokų:

8 lentelė

Egzistuojančios nedarbo išmokų rūšys 2012 m. Vokietija

<p>Arbeitslosengeld I Nedarbo išmoka I</p>	<p>Reguliari nedarbo išmoka vienišam asmeniui yra 60 proc. buvusių pajamų atskaičius mokesčius. Jeigu asmuo turi vaikų iki 18 metų, išmoka padidėja iki 67 proc.</p>
<p>Arbeitslosengeld II Nedarbo išmoka II</p>	<p>Išmoka mokama įvertinus darbo ieškančių asmenų materialinę padėtį bei pasibaigus reguliariai bedarbio pašalpai. Paprastai išmoka siekia apie 359 eurus per mėnesį. Apeliantai turi būti išklause mokymo kursus ir būti pasirengę dirbti bet kokią darbą.</p>

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės remiantis „MISSOC„ duomenimis (2012)

Kaip matyti iš pateiktos lentelės, išmokos priklauso nuo asmens atlyginimo, o mokėjimo trukmė priklauso nuo įmokų mokėjimo stažo ir asmens amžiaus, tačiau jos mokamos ne ilgiau kaip 24 mėnesius, jei asmuo yra vyresnio amžiaus ir buvo privalomai draudžiamas 48 mėnesius. Pažymėtina, kad bedarbio parama nėra mokama asmenims vyresniems negu 65 metai⁷⁸.

Austrijoje bedarbystės sistema įstatymo reglamentuojamomis normomis labai panaši į Vokietijos. Reglamentuojama 1977 m. Įstatymu dėl nedarbo draudimo. Pagal teisės aktus visi pagal darbo sutartis dirbantys darbuotojai, stažuotojai ir profesinės reabilitacijos programų dalyviai, draudžiami nedarbo draudimu. Teisė gauti bedarbio išmoką asmuo įgyja, jei nedarbo socialiniu draudimu buvo draustas bent 52 savaites per pastaruosius 24 mėnesius. Be bedarbio

⁷⁸ Germany Unemployment Laws. Prieiga per internetą:

http://www.ehow.com/list_6666928_german-unemployment-laws.html; prisijungimo laikas: 2012-02-14.

išmokos gali būti skiriama bedarbio pašalpa, tuo atveju kai gaunamos šeimos pajamos neleidžia patenkinti gyvybinių šeimos poreikių.

Bedarbio išmokų mokėjimo sąlygos panašios kaip ir kitose aptartose ES valstybėse, nors nėra identiškos. Teisė į bedarbio išmoką asmuo įgyja jei: asmuo yra darbingas ir pasirengęs dirbti tinkamą darbą, lankosi Darbo biržoje bei turi pakankamą draudimo laikotarpį išmokoms gauti. Bedarbio išmoka apskaičiuojama pagal vidutines pajamas per paskutinius pasibaigusius kalendorinius metus, bazinė suma yra 55 % dienos pajamų atskaičius mokesčius.

Bedarbio išmokos mokėjimo trukmė priklauso nuo draudimo laikotarpio ir asmens amžiaus. Ji siekia nuo 20 savaičių iki:

- 30 savaičių, jei penkerių metų laikotarpiu asmuo buvo draustas trejus metus;
- 39 savaičių, jei buvo draustas šešerius iš dešimties pastarųjų metų ir yra ne jaunesnis kaip 40 metų;
- 52 savaičių, jei buvo draustas devynerius metus, dirbo devynerius iš penkiolikos pastarųjų metų ir yra ne jaunesnis kaip 50 metų⁷⁹.

Verta paminėti, kad 2010 metais bedarbio pašalpa Austrijoje siekė € 27.62 per dieną, tuo tarpu bedarbio parama šiek tiek mažesnė, kurios dydis apytiksliai € 21.20.

Pagrindiniai Ispanijos, Italijos nedarbo socialinio draudimo bruožai. Ispanijos socialinės apsaugos sistema gali naudotis visi Ispanijos piliečiai gyvenantys ir dirbantys Ispanijoje bei kitų šalių piliečiai turintys leidimą gyventi šalyje, dirbantys čia legaliai ir mokantys socialinio draudimo mokesčius. Kaip ir kitose nagrinėtose valstybėse, Ispanijos socialinės apsaugos sistema skiria išmokas ligos, motinystės, nelaimingų atsitikimų darbe, laikino darbingumo netekimo, darbo praradimo, senatvės, invalidumo ir mirties atvejais. Bedarbystės sistema šioje šalyje yra dviejų rūšių: įmokinės bedarbio išmokos ir specialioji bedarbio pašalpa. Bedarbio išmokos skiriamos, jei asmuo atitinka šias sąlygas:

- asmuo priklauso tam tikrai socialinės apsaugos sistemai, pagal kurią draudžiama nuo šios rizikos, arba jo padėtis prilyginama tokiai, pagal kurią priskiriama tai sistemai;
- asmuo yra teisėtas bedarbis ir gali įrodyti, kad aktyviai ieško darbo ir yra pasirengęs užimti tinkamą darbo vietą;
- asmeniui yra daugiau kaip 16 ir mažiau kaip 65 metai, išskyrus tuos atvejus, kai dar nėra įvykdytos sąlygos senatvės pensijai gauti;
- asmeniui neturi būti taikoma išmokų nesumavimo sąlyga;
- asmuo bent 360 dienų per 6 metus iki nedarbo pradžios arba iki to momento, kai pasibaigė įmokų mokėjimo prievolė, mokėjo socialinio draudimo imokas.

⁷⁹ Europos Komisija. Socialinė Europa. Jūsų socialinės apsaugos teisės Austrijoje. Europos Sąjunga 2011. P. 31.

Bedarbio pašalpos dydis priklausys nuo socialinio draudimo įmokų dydžio kurias asmuo mokėjo per pastarąsias 180 dienų. Yra nustatytas minimalus ir maksimalus išmokų dydis, kurį bedarbis gali gauti. Bedarbio išmokos suma priklauso nuo išlaikytinių skaičiaus, tačiau negali viršyti nustatytų mažiausios ir didžiausios sumų. Visiško nedarbo atveju išmoka sudaro 70 proc. uždarbio, apskaičiuoto pagal paskutinius 180 dienų ir 60 proc. uždarbio likusį laikotarpį. Bedarbio išmokų mokėjimo trukmė priklauso nuo to, kaip ilgai išmokų gavėjas mokėjo socialinio draudimo įmokas per pastaruosius 6 metus. Jei įmokos mokėtos bent 360 dienų, bedarbio išmoką galima gauti iki keturių mėnesių. Jei jos mokėtos ilgiau kaip 2160 dienų, bedarbio išmoką galima gauti iki dvejų metų.

9 lentelė

Nedarbo išmokų trukmė didėjant sumokėtų įmokų skaičiui 2012 m. Ispanija

<i>Įmokų mokėjimo trukmė mėnesiais</i>	<i>Išmokos mokėjimo trukmė mėnesiais</i>
12-18	4
19-24	6
25-30	8
31-36	10
37-42	12
43-48	14
49-54	16
55-60	18
61-66	20
67-72	22
72+	24

Šaltinis: prieiga per internetą <http://www.oecd.org/dataoecd/10/7/29729431.PDF>.

Be to, bedarbiai, kurie neturi teisės į jokias išmokas, gali išsireikalauti bedarbio paramą, kurios dydis yra daugiau nei 400 eurų. Šios paramos bedarbis gali prašyti jei: baigėsi skirtos jam pašalpos ar subsidijos, jei neturi pakankamai pragyvenui pajamų, kurios neturi viršyti 75 proc. minimalios algos. Minimali alga Ispanijoje nustatyta 2011 metais yra 641,40 euro, tai 75 proc. bus 481,05 eurai. Ši pagalba yra teikiama nuo 5 iki daugiausia 6 mėnesių.

Italijos nedarbo socialinio draudimo sistema yra viena sudėtingiausių ES valstybėje, tačiau kaip ir kitos nedarbo draudimo sistemos, yra finansuojama draudimo pagrindu t.y. tiek iš darbuotojų, tiek iš darbdavių įmokų. Bedarbystės išmokos yra trijų rūšių:

- įprasta bedarbio pašalpa (t.y. išmoką gauna ne mažiau kaip dvejus metus drausti darbuotojai, jei įmoka mokėta ne mažiau kaip 52 savaites per dvejus metus iki darbo santykių pabaigos datos);
- specialioji pašalpa;

- judumo išmoka⁸⁰.

Pirmosios rūšies išmokos mokamos 240 dienų. Asmenims iki 50 metų mokama 60 proc. mokėto atlyginimo pirmuosius 6 mėnesius, vėliau po 50 proc. likusius 2 mėnesius. Vyresniems kaip 50 metų bedarbiams išmokos gali būti mokamos iki 360 dienų. 60 proc. mokama turėto darbo užmokesčio pirmuosius 6 mėnesius, po to 50 proc. 2 mėnesius ir galiausiai 40 proc. likusius 4 mėnesius.

Antrosios rūšies išmoka yra skirta darbininkų ir pramonės įmonių, darbuotojų atlyginimams apsaugoti, kai šių įmonių veikla nutraukiama dėl įmonės restruktūrizavimo, reorganizavimo ar pertvarkymo, įmonės krizės, bankroto. Šios specialiosios išmokos mokamos ne ilgiau kaip aštuoniolika mėnesių bankroto atveju, dvylika mėnesių – jei įmonė patiria krizę ir dvidešimt keturis mėnesius – restruktūrizavimo atvejais, išskyrus atitinkamuose teisės aktuose nustatytus pratęsimus. Specialiųjų išmokų suma nustatyta 80 proc. viso atlyginimo, kurią darbuotojas būtų turėjęs teisę gauti per darbo valandas, kurių neišdirbo.

Pakutinė išmokų rūšis – judumo išmoka, numatyta turintiems tam tikrą darbo stažą darbuotojams, kurių bedarbystė yra techninio pobūdžio ir kurie negali būti integruoti į įmonę bei tiems, kurie buvo atleisti dėl etatų mažinimo ar nutraukus veiklą. Mažiausia trukmė yra dvylika mėnesių ir gali siekti dvidešimt keturis mėnesius darbuotojams, kuriems daugiau kaip keturiasdešimt metų.

Reikalavimai įsiregistruoti bedarbiu yra labai panašūs į kitų valstybių reglamentuojamas teisės normas:

- asmuo turi nedirbti daugiau nei 5 dienas iš eilės;
- būti užsiregistravusiam darbo biržoje;
- asmeniui neturi būti taikoma pensijų mokėjimo sistema;
- asmuo turi būti pasirengęs dirbti.

Pagrindiniai Lietuvos, Latvijos nedarbo socialinio draudimo bruožai. Lietuvoje nedarbo socialinis draudimas reglamentuojamas 2003 m. gruodžio 16 d. Nedarbo socialinio draudimo įstatyme. Šiame įstatyme nustatyti nedarbo socialinio draudimo teisiniai santykiai, asmenų, kurie draudžiami nedarbo draudimu, kategorijos, teisė į nedarbo socialinio draudimo išmoką ir kt. Nedarbo draudimo išmokoms gauti yra keliami šie reikalavimai:

- nesimokyti mokymo įstaigos dieniniame skyriuje;
- nebūti pensinio amžiaus;
- turėti minimalų draudimo laikotarpį;
- būti užsiregistravusiam darbo biržoje;

⁸⁰ Social Policy Division - Directorate of Employment, Labour and Social Affairs. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/dataoecd/51/32/36219479.pdf>.

- aktyviai ieškoti darbo ir būti pasirengusiam priimti siūlomą darbą ar aktyviai dalyvauti darbo rinkos priemonėse.

Norminiai teisės aktai taip pat apibrėžia, kad apdraustasis nedarbo socialinio draudimo prasme tai – fizinis asmuo, už kurį draudėjas įstatymų nustatyta tvarka privalo mokėti nedarbo draudimo įmokas. Šis asmuo, tapęs bedarbiu, norminių teisės aktų nustatytais sąlygomis ir tvarka turi teisę gauti nedarbo draudimo išmoką. Skiriant nedarbo išmoką, svarbus yra ir nedarbo draudimo stažas, kuris suprantamas kaip laikotarpiai, per kuriuos mokamos arba pagal įstatymus turėjo būti mokamos nedarbo draudimo įmokos, taip pat laikotarpiai, per kuriuos apdraustasis gavo šio ir kitų socialinio draudimo įstatymų nustatytas išmokas.

Nedarbo išmoka mokama ne rečiau kaip kartą per mėnesį. Nedarbo draudimo išmokos mokėjimo trukmė priklauso nuo bedarbio nedarbo draudimo stažo, įgyto iki įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje. Jei nedarbo draudimo stažas mažesnis negu 25 metai, nedarbo draudimo išmoka mokama 6 mėnesius, jei jis yra nuo 25 iki 30 metų – 7 mėnesius, jei nuo 30 iki 35 metų – 8 mėnesius, jei 35 metai ir daugiau – 9 mėnesius.

Nedarbo draudimo pašalpa nemokama, jei asmuo: atsisakė siūlomo darbo, atitinkančio jo profesinį pasirengimą, sveikatos būklę ir tinkamo pagal atstumą nuo darbo iki namų, be pateisinamos priežasties atsisakė dalyvauti individualiame įsidarbinimo plane numatytoje aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse, be pateisinamos priežasties nustatyto laiku neatvyko į Darbo biržą dėl pasiūlymo dirbti ar dalyvauti aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse, atsisakė nustatyto sveikatos patikrinimo dėl tinkamumo dirbti.

Pažymėtina, kad skirtingai negu kitose ES šalyse nedarbo draudimo išmoką sudaro pastovi ir kintama dalys. Pastovią nedarbo draudimo išmokos dalį sudaro mokėjimo mėnesį galiojančių Vyriausybės remiamų pajamų dydis, o kintama dalis siejama su anksčiau apdraustojo asmens gautomis pajamomis. Didžiausia nedarbo draudimo išmokos suma negali viršyti 650 litų, taip pat ši išmoka negali būti didesnė kaip 70 proc. paskutinių Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydžio. Nedarbo draudimo išmokos mokėjimas pratęsiamas dviem mėnesiams asmenims, kuriems iki pensinio amžiaus likę ne daugiau kaip 5 metai.

Asmenims, gaunantiems valstybines socialinio draudimo, šalpos ar valstybines pensijas (išskyrus našlių, našlaičių ir maitintojo netekimo pensijas), taip pat netekto darbingumo periodines kompensacijas dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų, taip pat profesinės rehabilitacijos, motinystės, tėvystės ar motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpas, iš nedarbo draudimo lėšų mokama tik nedarbo draudimo išmokos dalis, viršijanti gaunamą pensiją, kompensacijų ar pašalpų sumą.

Latvijoje nedarbo socialinį draudimą reglamentuoja 1997 m. spalio 1 d. Valstybinio socialinio draudimo įstatymas bei 1999 m. lapkričio 25 d. Draudimo nuo nedarbo įstatymas.

Teisės aktai nurodo, kad prieš tapdamas bedarbiu asmuo turi būti dirbęs ne mažiau kaip metus ir per šį laikotarpį mokėjęs įmokas ne mažiau kaip 9 mėnesius. Bedarbio pašalpa apskaičiuojama pagal darbo užmokestį, nuo kurio apskaičiuojamos socialinio draudimo įmokos, atsižvelgiant į pajamas ir stažą, įgytą dirbant paskutiniajam darbdaviui:

- 1–9 metus (imtinai) draustiems asmenims – 50 % vidutinio bazinio darbo užmokesčio dydžio;
- 10–19 metų (imtinai) draustiems asmenims – 55 % vidutinio bazinio darbo užmokesčio dydžio;
- 20–29 metus (imtinai) draustiems asmenims – 60 % vidutinio bazinio darbo užmokesčio dydžio;
- 30 metų ir ilgiau draustiems asmenims – 65 % vidutinio bazinio darbo užmokesčio dydžio.

Lyginant su Lietuvos nedarbo socialinio draudimo sistema, Latvijos valstybės nedarbo išmokų laikotarpis visų grupių bedarbiams yra 9 mėnesiai, tuo tarpu Lietuvos nedarbo išmokų laikotarpis gali apimti tik 6 mėnesius. Minėtu laikotarpiu mokama bedarbio išmokos suma yra: 1–9 metus draustiems asmenims:

- pirmus 2 nedarbo mėnesius – 100 % nustatytos išmokos sumos;
- 3-4 nedarbo mėnesius – 75 % nustatytos išmokos sumos;
- 5-9 nedarbo mėnesius – 45 LVL per mėnesį, t.y. 63 euro.

Analizuojant skirtingų Europos Sąjungos valstybių nedarbo socialinio draudimo teisės aktų nuostatas, galima teigti, jog visose be išimties šalyse bedarbio pašalpa mokama tik asmenims, registruotiems valstybinėje darbo biržoje bei sugebantiems ir norintiems dirbti. Tačiau yra ir nemažai nuostatų, kurios pasižymi sudėtingu nedarbo draudimo išmokų apskaičiavimo reglamentavimu. Bene visos ES šalių socialinės apsaugos sistemos įtvirtina skirtingas ankstesnio darbo užmokesčio siekiančias bedarbio pašalpas.

Norinti išsamiau išanalizuoti nedarbo draudimo nuostatų skirtumus, tikslinga būtų juos palyginti su visomis nagrinėtomis ES valstybėmis.

Europos Sąjungos šalių nedarbo draudimo bruožai

<i>Šalys</i>	<i>Minimali dalyvavimo sistemoje trukmė bedarbio pašalpai gauti</i>	<i>Laukimo laikotarpis nedarbo pašalpai gauti</i>	<i>Nedarbo pašalpos mokėjimo trukmė</i>
<i>Švedija</i>	6 mėn. per paskutinius 12 mėn.	7 dienos	300 – 450 dienų
<i>Suomija</i>	Daugiau nei 10 mėn. per paskutinius 2 metus	7 dienos	500 dienų
<i>Vokietija</i>	12 mėn. per paskutinius 2 metus	Laukimo laikotarpis netaikomas	180 – 720 dienų
<i>Austrija</i>	13 mėn. per paskutinius 2 metus	Laukimo laikotarpis netaikomas	210 – 364 dienų
<i>Ispanija</i>	12 mėnesių per 6 paskutinius metus	Paprastai laukimo laikotarpis netaikomas	120 – 720 dienų
<i>Italija</i>	13 mėnesių įmokų per paskutinius 2 metus	8 dienos	240 – 360 dienų
<i>Airija</i>	Daugiau nei 9 mėn mokėtos įmokos per paskutinius 2 metus	3 dienos	234-312 dienų
<i>Anglija</i>	Minimalaus draudimo stažo reikalavimas nėra taikomas, tačiau įmokos privalo būti mokamos	3 dienos	182 dienos
<i>Lietuva</i>	18 mėn. per paskutinius 3 metus	7 dienos	180 – 270
<i>Latvija</i>	12 mėn, iš kurių įmokos mažiausiai mokėtos 9 mėn	Laukimo laikotarpis netaikomas	Visų grupių bedarbiams 270 dienų

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės remiantis „MISSOC“ duomenimis (2012)

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, visų draudimo nuo nedarbo sistemų pašalpos yra ribojamos laiku. Teisės aktų nuostatos palankesnės yra Šiaurės modelio valstybėse (Švedija, Suomija), todėl tapti bedarbiu šiose valstybėse, kur išvystyta gera nedarbo draudimo sistema, yra ne taip skaudu kaip kitose. Beveik kiekvienu aspektu, šios šalys rūpinasi ne savo noru darbo netekusiais asmenimis labiau nei kitos valstybės. Suomijoje darbo netekę asmenys turi teisę net 500 dienų gauti pašalpą, o draudimo stažas turi būti ne mažesnis nei 10 mėnesių. Šiuo atžvilgiu ilgiausias minimalaus draudimo stažo reikalavimas yra įtvirtintas Lietuvoje, kuris siekia net 18 mėn. per paskutinius 3 metus. Akivaizdu, kad Rytų Europos modelio šalys, kur nedarbo rodikliai yra vieni iš didžiausių, pasižymi griežtesnėmis sąlygomis bedarbio pašalpai gauti. Be to, kai kuriose šalyse, nustatytas laukimo laikotarpis, kurio metu bedarbio pašalpa nemokama. Jo trukmė svyruoja nuo 3 iki 7 dienų, didžiausias laikotarpis yra įtvirtintas Italijos socialinės apsaugos sistemoje.

Pažymėtina ir tai, kad dalis nedarbo draudimo sistemų numato, kad nedarbo draudimo išmokos laikotarpis priklauso nuo sumokėtų įmokų skaičiaus bei asmens amžiaus (išskyrus Švediją ir Suomiją), laikotarpis atitinkamai ilgėja esant vyresniam asmens amžiui. Be to, visose nagrinėtose valstybėse teisės aktai nurodo, kad sulaukęs pensinio amžiaus bedarbis paprastai paranda teisę gauti bedarbio pašalpą.

Išsiaiškinus kiekybinius Europos Sąjungos šalių nedarbo draudimo sistemos ypatumus, pereinama prie klausimų dėl nedarbo išmokų apskaičiavimo, kurie liečia gerovės užtikrinimą asmenims, praradusiems darbo pajamas. Šiuo atveju stengiamasi išsiaiškinti kuri valstybė skiria didžiausią procentinę dalį nuo darbo užmokesčio bedarbio išmokoms.

11 lentelė

Nedarbo išmokų Europos Sąjungos šalyse pasiskirstymas

<i>Šalys</i>	<i>Įmokomis/pajamomis pagrįsta nedarbo išmoka</i>	<i>Šalys</i>	<i>Įmokomis/pajamomis pagrįsta nedarbo išmoka</i>
<i>Švedija</i>	80 proc. – 200 dienų 70 proc. – 100 dienų	<i>Italija</i>	60 proc. – 180 dienų 50 proc. – 60 dienų
<i>Suomija</i>	Bazinės pašalpos suma + 45 proc. skirtumas tarp darbo užmokesčio ir bazinės pašalpos sumos	<i>Airija</i>	Nuo 84.50 euro – iki 188 euro
<i>Vokietija</i>	60 proc. 67 proc. jei yra vaikų iki 18 metų	<i>Anglija</i>	18-24 metai 59 eurai per savaitę Nuo 25 metų – 75 eurai
<i>Austrija</i>	55 proc. darbo užmokesčio	<i>Lietuva</i>	101 euras + kintama nedarbo draudimo išmokos dalis
<i>Ispanija</i>	70 proc. – 180 dienų 60 proc. – likusias dienas	<i>Latvija</i>	50 proc. – 65 proc.

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės remiantis „MISSOC“ duomenimis (2012)

Apibendrinant pateiktus duomenis, galima pasakyti, kad dažniausiai nedarbo pašalpos dydis nustatomas kaip tam tikras ankstesnio uždarbio procentas. Kaip matyti, Švedijos bedarbių išmokos sistema yra viena geriausių. Asmuo netekęs darbo, gali tikėtis net 80 proc. jo ankstesnio darbo užmokesčio. Akivaizdu, kad Šiaurės Europos modelio valstybių socialinės apsaugos tikslas yra užtikrinti aukšto lygio socialinę apsaugą visiems gyventojams. Žvelgiant į Anglų modelio valstybes, matyti, kad šių valstybių nedarbo išmokų apskaičiavimo sistema kiek kitokia. Anglijoje ir Airijoje nėra įtvirtinta procentinė dalis nuo darbo užmokesčio bedarbio išmokai gauti, tačiau nurodoma pinigų suma, kuri priklauso tiek nuo amžiaus, tiek nuo sumokėtų įmokų dydžio. Bene sudėtingiausia bedarbio išmokos dydžio apskaičiavimo sistema įtvirtinta Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje, kuri apskaičiuojama pagal formulę įtvirtinta 2003 m. Lietuvos

Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatyme. Taip pat paminėtina, kad bedarbio pašalpos gavimas dažniausiai priklauso nuo tam tikro praeityje turėto draudimo stažo. To laikomasi ne tik savanoriškojo draudimo nuo nedarbo sistemose, bet ir privalomojo draudimo nuo nedarbo atvejais.

Be to, analizuojant skirtingų Europos valstybių teisės aktų nuostatas, matyti, kad socialinės apsaugos sistemos skiria įmokomis pagrįsta bedarbio pašalpą ir fiksuotą bedarbio pašalpą. Pirmuoju atveju bedarbio pašalpa mokama jei asmuo yra atitinkamai sumokėjęs įmokų skaičių, tuo tarpu antruoju atveju pašalpa mokama jei asmuo neturi teisės gauti pirmosios pašalpos, t.y. neatitinka reikalavimų, keliamų šiai išmokai gauti. Šios dviejų rūšių išmokos įtvirtintos beveik visose nagrinėtose valstybėse, išskyrus Lietuvą, Latviją bei Italiją. Todėl pats faktas, kad bedarbis gali gauti antrosios rūšies išmoką daro nedarbo draudimo sistemą palankesnę bei priimtinesnę.

Kai kurių šalių socialinės apsaugos sistema taip pat numato papildomas pašalpas, kurios ir nėra vadinamos bedarbio pašalpomis, tačiau glaudžiai yra su jomis susijusios. Pavyzdžiui, Italijoje įtvirtinta specialioji pašalpa skirta darbuotojų atlyginimams apsaugoti, kai įmonių veikla yra nutraukiama dėl įmonės reorganizavimo, krizės ar bankroto.

Baigiant svarbu paminėti ir Komisijos parengtą Europos ekonomikos gaivinimo strategiją „Europa 2020“, kurios tikslas yra skatinti pažangų, tvarų ir integracinį augimą. ES yra nustačiusi penkiose pagrindinėse srityse ambicingus tikslus, kurie turėtų būti pasiekti iki 2020 metų (pvz. 75 proc. gyventojų nuo 20 iki 64 metų turėtų dirbti, skurdo sumažinimas, siekiant apsaugoti bent 20 milijonų žmonių nuo skurdo ar atskirties grėsmės). Šie tikslai yra itin svarbūs, kad minėtos problemos būtų sėkmingai sprendžiamos. Siekdama užtikrinti, kad kiekviena valstybė narė 2020 m. Europos strategiją pritaikytų prie savo konkrečios padėties, Komisija siūlo šiuos ES tikslus paversti nacionaliniais tikslais ir gairėmis. Pavyzdžiui, strategijoje nurodoma, kad 2020 metais gyventojų turinčių aukštąjį išsilavinimą turėtų padaugėti nuo 31 proc. iki bent 40 proc. Šiuo atveju, dėl geresnio išsilavinimo atsiranda daugiau galimybių įsidarbinti, o didėjant užimtumui mažinamas skurdas. Šios politikos kryptys turėtų būti įgyvendinamos regioniniu, nacionaliniu bei ES lygmeniu.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Dėl skirtingų šalių išsivystymo lygio egzistuoja įvairūs socialinės apsaugos sistemos modeliai. Kiekvienas iš šių modelių skirtingomis priemonėmis siekia kurti gerovės valstybę. Tad ES analizuojami reglamentai iš esmės apibrėžia skirtingų socialinės apsaugos sistemų bendrą funkcionavimą Europos Sąjungos erdvėje. Galima sakyti, suformuoja vieningą socialinės apsaugos sistemų erdvę, kuri apima visas Europos Sąjungos valstybes.

2. Teoriniai gerovės valstybių modeliai naudojami konkrečių šalių socialinės apsaugos sistemos kūrimo. Visi modeliai turi bendrų elementų, tačiau dažniausiai socialinė apsaugos sistema turi keletą modelio bruožų. Valstybių analizė parodė, kad pagal analizuojamus rodiklius didžiausią dalį socialinės apsaugos sistemai išlaidų skiria bei geriausiai sprendžia nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties problemas Šiaurės modelio valstybės bei Vidurio Europos modelio šalys, o prasčiausiai Rytų Europos modelio šalys. Europos Sąjungoje Lietuva kartu su Latvija mažiausiai skiria lėšų socialinei apsaugai bei pasižymi aukščiausiu nedarbo lygiu.

3. Išanalizavus teisės doktriną bei teismų praktiką, galima tvirtinti, kad valstybės narės institucija, skirianti socialinės apsaugos išmoką, turi atsižvelgti į kitoje valstybėje narėje įgytą socialinio draudimo stažą. Kiekvienos valstybės narės įstatymų leidžiamasis organas nustato sąlygas, sukuriančias teisę dalyvauti socialinės apsaugos sistemoje kitų valstybių narių piliečiams. Šie piliečiai negali būti diskriminuojami palyginti su priimančios valstybės piliečiais, o draudimo laikotarpiai laikomi lygiaverčiais kitoje valstybės narės teritorijoje įgytiems laikotarpiams.

4. Pagrindinis Europos šalių socialinės apsaugos prioritetas yra žmonių gerovės garantavimas, pasitelkiant socialinio draudimo bei socialinės paramos priemones. Akivaizdu, kad ES socialinė apsauga šalyse paliekama nacionalinei kompetencijai, o socialinės apsaugos sistemų koordinavimas užtikrina, kad taikant skirtingus nacionalinės teisės aktus nenukentėtų asmenys, kurie naudojami savo teise persikelti iš vienos valstybės narės į kitą.

5. Europos Sąjungos šalių ir Lietuvos bedarbių socialinė apsauga ir ją įgyvendinančių institucijų sistema panaši, nors nėra identiška. Valstybių narių reglamentuojamos bedarbio pašalpos skiriasi dydžiu, mokėjimo laikotarpiu, minimalaus draudimo stažo reikalavimu. Be to, kai kurių šalių nedarbo draudimo įstatymai numato galimybę gauti ne tik bedarbio pašalpą, bet ir bedarbio

paramą. Todėl pats faktas, kad asmuo gali gauti antrosios rūšies išmoką, daro nedarbo draudimo sistemą patrauklesnę bei priimtinesnę.

6. Atlikus Europos Sąjungos tam tikrų šalių nedarbo draudimo nuostatų tyrimą, nustatyta, kad palankiausia nedarbo modelio koncepcija yra įtvirtinta Šiaurės modelio valstybėse, o Rytų Europos modelio valstybėse ši sistema pajėgia užtikrinti tik minimalias garantijas asmenims, paradusiems darbo pajamas. Šiose valstybėse nedarbo draudimo politikoje taikoma tik minimali valstybinė socialinė apsauga, pasižyminti žemu pašalpų lygiu.

7. Lietuvoje nedarbo socialinio draudimo įstatymas formuluojamas taip, kad nebūtų ilgą laikotarpį gaunamos išmokos ir asmuo neprarastų intereso grįžti į darbo rinką, tikintis, kad visuomet gaus valstybės teikiamą paramą. Tačiau įvertinus kitų ES valstybių nedarbo draudimo reglamentavimą, galima teigti, kad nedarbo draudimas turėtų veikti kaip apsauginis veiksnys, kuomet asmeniui, netekus darbo, nekiltų būtinybė dirbti pirmą pasitaikiusį darbą.

8. Visų nagrinėtų draudimo nuo nedarbo sistemų pašalpos yra ribojamos laiku. Dalis nedarbo draudimo sistemų numato, kad nedarbo draudimo išmokos laikotarpis priklauso nuo sumokėtų įmokų skaičiaus bei asmens amžiaus, laikotarpis atitinkamai ilgėja esant vyresniam asmens amžiui. Be to, visose nagrinėtose valstybėse teisės aktai nurodo, kad sulaukęs pensinio amžiaus bedarbis paprastai praranda teisę gauti bedarbio pašalpą.

9. Ateities nedarbo, skurdo mažinimo problemos turėtų remtis įvairesnėmis finansavimo formomis. ES Komisijos „2020 Europa“ strategijoje nurodoma, kad reikia modernizuoti ir sustiprinti užimtumo, socialinės apsaugos sistemas didinant užimtumą ir mažinant nedarbą. Be to, pažymima kad daugiausia pastangų reikia dėti kovojant su skurdu ir socialine atskirtimi, kad žmonės kenčiantys nuo skurdo galėtų gyventi oriai ir aktyviai dalyvauti visuomenėje. Taigi, 2020 m. Europos strategija ES šalims yra galimybė sumažinti nedarbą, padidinti ekonomikos potencialą tam, kad galėtų užtikrinti aukštesnį žmonių pragyvenimo lygį.

PASIŪLYMAI

1. Tyrimas parodė, kad Rytų Europos šalyse yra žemos bedarbių pašalpos ir didelis skurstančių žmonių skaičius. Todėl rekomenduotina nedarbo išmokų didinimui skirti reikalingus resursus, siekiant mažinti šių piliečių skaičių.
2. Mažinti nedarbą ir skurdą remiantis ES pagalba bei kitų valstybių patirtimi, sudarant geresnes sąlygas įsidarbinant ir jį skatinant. Taip pat geriau derinti darbo pasiūlą ir paklausą.
3. Daug dėmesio skirti užimtumui didinti, skatinant jaunimo darbą bei bedarbių galimybes įsitvirtinti darbo rinkoje.
4. Kurti ir įgyvendinti naujas programas, kuriomis siekiama modernizuoti darbo rinką, socialinės apsaugos sistemas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

EUROPOS SĄJUNGOS ŠALIŲ TEISĖS AKTAI IR KITI DOKUMENTAI:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Finland Unemployment Security Act, 2002.
3. Jobseekers Act. 1995 (c.18).
4. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 111-3574.
5. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas//*Valstybės žinios*, 2004, Nr. 4-26.
6. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 110-3207.
7. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 113-5056.
8. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 71-2555.
9. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 73-2762.
10. Social Welfare Act 2005, No. 26/2005.
11. Social Welfare (Consolidated claims, Payments and Control) Regulations, No. S.I. 142/2007.
12. Sweden Unemployment Insurance Act, 1997.
13. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“. OJL16630/04/2004.
14. 1996 metų Europos socialinė chartija (pataisyta). *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 49-1704.
15. ES Komisijos komunikatas „2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“.
16. 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, nustatantis Reglamento (EEB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką. OJL28430/10/2009.
17. TDO Konvencija Nr. 168 „Dėl užimtumo skatinimo ir apsaugos nuo nedarbo“.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

18. Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.

19. Bernotas D., Guogis A. Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. – Vilnius: LTU leidykla, 2003.
20. Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas Vilnius: Leidykla Mes, 2011.
21. Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011.
22. C. Garcia de Cortazar y Nebreda, Y. Jorens, B. Schulte ir kt. Europos ir tarptautinės socialinės apsaugos teisė. Žinynas. Antverpenas: Antverpeno universitetas, 1999.
23. Comparing welfare capitalism: social policy and political economy in Europe, Japan, and USA/ edited by Bernhard Ebbinghaus and Philip Manow. London; New York: Routledge: Taylor & Francis Group, 2001.
24. Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos Sąjungos socialinė politika Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011.
25. Europos Komisija. Socialinė Europa. Jūsų socialinės apsaugos teisės Austrijoje. Europos Sąjunga 2011.
26. Europos Komisija. Socialinė Europa. Jūsų socialinės apsaugos teisės Ispanijoje. Europos Sąjunga 2011.
27. Europos Komisija. Socialinė Europa. Jūsų socialinės apsaugos teisės Latvijoje. Europos Sąjunga 2011.
28. Europos Sąjunga. Steigimo dokumentų rinktinė. Vilnius, 1998.
29. Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
30. Guogis A. Dėl socialinės apsaugos sampratos: Socialinis darbas, 2008 m. Nr. 7(2).
31. Guogis A. Kai kurie korporatyvinės socialinės atsakomybės ir socialinio teisingumo aspektai. Viešoji politika ir administravimas. 2006.
32. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000.
33. Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese. Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 17.
34. Hantrais L. Social policy in the European Union. 3rd.ed. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007.
35. Lazutka R. Socialinė apsauga. J. Rimkutė. Žmogaus socialinė raida. Vilnius: Homo Liber, 2001.
36. Maculevičius J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 56(48).

37. Medaiskis T. Socialinė apsauga: kai kurie aspektai ir tendencijos. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1999. Vilnius.
38. Papirtis V. L., A.Bitinas Socialinio teisingumo įgyvendinimo problematika finansuojant socialinės saugos sistemą. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 3(7).
39. Pieters D. Įvadas į pagrindinius Socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998.
40. Socialinė apsauga. Tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1998.
41. Špokienė I. Solidarumo principo turinys ir vaidmuo sveikatos priežiūros teisinio reguliavimo srityje. *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 3(121).
42. Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.
43. Užsienio šalių Konstitucijos. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.

PRAKTIŅĖ MEDŽIAGA:

44. Case Nr. 482/93 *Klaus prieš Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging ECR I-3551*.
45. Case Nr. 481/93 *Moscato prieš Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging ECR I-3525*.
46. Case Nr. 215/00 *Petra Rydergard v Arbetsmarknadsstyrelsen ECR -1817*.
47. Case Nr. 286/03 *Silvia Hosse v Land Salzburg ECR I-1771*.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. Kovo 12 d. nutarimas „ Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 "Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 23–546.

INFORMACIJA INTERNETE

49. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus.
<http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11997D/word/11997D.doc>.
50. Bedarbių skaičius Ispanijoje ir toliau didėja.

- http://www.marketnews.lt/naujiena/bedarbiu_skaicius_ispanijoje_ir_toliau_dideja;itemid=21657.
51. Europos Bendrijos Teisingumo Teismas: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7033/.
 52. Europa. Europos Sąjungos portalas: http://ec.europa.eu/index_lt.htm.
 53. Europos Komisija: http://ec.europa.eu/index_lt.htm.
 54. Europos Komisija. Užimtumas, socialiniai reikalai ir įtrauktis.
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=lt&catId=850>.
 55. Europos Komisija. Europos socialinis fondas.
<http://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=35&langId=lt>.
 56. Europos Sąjungos statistikos agentūra. Eurostat:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
 57. Europos Sąjungos sutartis.
<http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11992M/word/11992M.doc>.
 58. Europos Parlamentas: <http://www.europarl.europa.eu>.
 59. Germany Unemployment Laws
http://www.ehow.com/list_6666928_german-unemployment-laws.html.
 60. Organisation for Economic Co – operation and Development (OECD)
http://www.oecd.org/home/0,3675,en_2649_201185_1_1_1_1_1,00.html.
 61. Pensinio amžiaus suvienodinimas suerzino ir vyrus, ir moteris.
<http://www.alfa.lt/straipsnis/10270033>.
 62. Public Service Information.
http://www.citizensinformation.ie/en/social_welfare/social_welfare_payments/unemployed_people/jobseekers_benefit.html.
 63. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
<http://www.socmin.lt/index.php?2024799806>.
 64. Socialinės apsaugos sistemos. MISSOC:
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>.
 65. Sveikatos ekonomikos centras. Socialinės apsaugos terminų žodynas.
http://sec.lt/pages/zodynas/index_.html.
 66. Teisės į socialinį aprūpinimą. Ką turite žinoti, kai tampate bedarbiu Airijoje.
http://www.inou.ie/download/pdf/welfare_lithuanian.pdf.
 67. The Department for Work and Pensions - Social Security Benefit Up-rating
<http://www.dwp.gov.uk/docs/benefitrates2011.pdf>.

Rovaitė A. Socialinės apsaugos sistemos Europoje: teisiniai aspektai / Darbo ir socialinės aprūpinimo teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. dr. A. Bitinas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2012.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuojama socialinės apsaugos modeliai bei nedarbo draudimo sistemos. Magistro darbas susideda iš trijų dalių. Pirmoje darbo dalyje aprašoma socialinės apsaugos samprata, principai ir socialinės apsaugos tradicijos. Antroje dalyje analizuojami tarptautiniai teisės aktai, kurie reguliuoja socialines apsaugos sistemas. Trečia darbo dalis skirta aptarti nedarbo draudimo sistemas skirtingose Europos Sąjungos šalyse.

Pagrindiniai žodžiai: socialinės apsaugos modeliai, socialinės apsaugos sistemos, socialinės teisės, nedarbo draudimo sistema.

Rovaitė A. Social security systems in Europe: legal aspects / Master Work in Labor and Social Security Law. Supervisor prof. dr. A. Bitinas. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2012.

ANOTATION

Master thesis analyzes already implemented unemployment insurance systems as well as social security models. It looked at the similarities and dissimilarities of laws in the area of unemployment compensation across European Union countries. This Master thesis consists of three parts. The first parts deals with general social theory (the concept, principles and traditions of social protection). The second part analyzes the international and European law, which regulate the personal social rights and social security systems. Also social security models themselves are comparable to one another. The third part focuses on the concept of the unemployment insurance systems and management differences. In addition, the report investigates the unemployment insurance laws of different European Union countries.

Key words: social security models, social security systems, social rights, unemployment insurance system.

Rovaitė A. Socialinės apsaugos sistemos Europoje: teisiniai aspektai / Darbo ir socialinės aprūpinimo teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. dr. A. Bitinas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2012.

SANTRAUKA

Magistro darbe analizuojama Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistema, darbo pabaigoje pateikiamos išvados. Šio darbo tikslas yra išanalizuoti tam tikrų Europos Sąjungos šalių nedarbo draudimo sistemą. Tikslui pasiekti pirmiausia nurodoma, kokia yra socialinės apsaugos sistemos struktūra bei principai, yra pateikiama, kokie yra socialinės apsaugos sistemos teisiniai pagrindai, kokios tarptautinės sutartys reglamentuoja ir koordinuoja socialinę apsaugą.

Iš pradžių analizuojami Europos Sąjungos socialinės apsaugos modeliai (lyginami šalių nedarbo, skurdo ir atskirties rodikliai, skiriamos socialinės apsaugos išlaidos), vėliau nagrinėjamos nedarbo draudimo įstatymų nuostatos. Nurodoma, kas yra laikoma bedarbiu, kokios yra sąlygos gauti bedarbio pašalpą. Analizuojant bedarbio požymius, atskleidžiami tokio statuso suteikimo reikalavimai. Valstybių narių gyventojams, neturintiems darbo, kaip pagrindinio pragyvenimo šaltinio, yra numatyta valstybės finansinė pagalba nedarbo atveju. Dažniausiai šalių socialinio draudimo sistema numato gauti dviejų rūšių išmokas: bedarbio pašalpą ar bedarbio paramą. Taip pat trečiajame skyriuje nedarbo draudimo nuostatos yra palyginamos su kitose šalyse galiojančiais analogiškais įstatymais.

Išanalizavus Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemą, galima daryti išvadą, kad valstybių narių nedarbo draudimo įstatymo nuostatos panašios, tačiau nėra analogiškos. Europos Sąjungos šalių reglamentuojamos bedarbio pašalpos skiriasi dydžiu, mokėjimo laikotarpiu, minimalaus draudimo stažo reikalavimu. Taip pat galima teigti, kad nors ir šalyse galioja teisės aktas, reglamentuojantis nedarbo draudimą, vis tiek socialinės apsaugos įstatymų yra daug, kas daro socialinės apsaugos sistemą sudėtingą ir painią.

Rovaitė A. Social security systems in Europe: legal aspects / Master Work in Labor and Social Security Law. Supervisor prof. dr. A. Bitinas. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2012.

SUMMARY

The main aim of this Master thesis „ Social security system in Europe: legal aspects“ is to analyze the unemployment insurance systems of the European Union countries.

The paper begins with the analysis of social protection models (it compares the unemployment rate, amount of people at risk of poverty and expenditure on social protection). Afterwards, the report investigates the unemployment insurance laws of different European Union countries. This investigation indicates what is considered to be unemployed and what are the conditions to receive unemployment benefits. Member States residents who do not have work as the main source of livelihood are provided with state financial assistance in case of unemployment. Moreover, the most social security systems of European Union countries provide two types of benefits: unemployment benefit or unemployment assistance. In the third section the unemployment insurance systems themselves are comparable to one another.

Analysis of the European Union's social security systems can be concluded that national unemployment insurance law is similar, but not analogous in the legislation of different European Union countries. Unemployment benefits vary in size, the payment period, the minimum insurance period requirement. The author can also notice that social protection has a lot of laws what makes the social security system complex and confusing.

PRIEDAI

1. SOCIALINĒS APSAUGOS IŠLAIDŪ DALIS BVP (PROC.) ES ŠALYSE
2. NEDARBO LYGIS ES ŠALYSE PROCENTAIS
3. ŽMONĒS SKURDO AR SOCIALINĒS ATSKIRTIES PAVOJUJE PROCENTAIS

SOCIALINĖS APSAUGOS IŠLAIDŲ DALIS BVP (PROC.) ES ŠALYSE

<i>Metai</i>	2006	2007	2008	2009
<i>Šiaurės šalių modelis</i>				
Švedija	30,4	29,2	29,5	32,1
Suomija	26,4	25,4	26,2	30,3
<i>Anglų modelis</i>				
Airija	18,2	18,8	22,0	27,9
Jungtinė Karalystė	26,0	23,3	26,3	29,2
<i>Vidurio Europos modelis</i>				
Belgija	30,2	26,8	28,3	29,0
Vokietija	28,9	27,8	27,9	31,3
<i>Pietų Europos modelis</i>				
Italija	26,64	26,72	27,78	25,80
Ispanija	20,85	21,00	22,71	20,65
<i>Rytų Europos modelis</i>				
Lietuva	13,4	14,4	16,0	21,3
Latvija	12,7	11,3	12,7	16,8

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės remiantis „Eurostat“ duomenimis (2011)- Expenditure on social protection

NEDARBO LYGIS ES ŠALYSE PROCENTAIS

Šalys	2007	2008	2009	2010
Pietų Europos modelis				
Ispanija	8.3	11.3	18.0	20.1
Italija	6.1	6.7	7.8	8.4
Šiaurės modelis				
Suomija	6.9	6.4	8.2	8.4
Švedija	6.1	6.2	8.3	8.4
Anglų modelis				
Airija	4.6	6.3	11.9	13.7
Jungtinė Karalystė	5.3	5.6	7.6	7.8
Vidurio Europos modelis				
Vokietija	8.7	7.5	7.8	7.1
Austrija	4.4	3.8	4.8	4.4
Rytų Europos modelis				
Lietuva	4.3	5.8	13.7	17.8
Latvija	6.0	7.5	17.1	18.7

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės remiantis „Eurostat“ duomenimis (2011) – Unemployment rate

ŽMONĖS SKURDO AR SOCIALINĖS ATSKIRTIES PAVOJUJE PROCENTAIS

Šalys	2007	2008	2009	2010
Pietų Europos modelis				
Ispanija	23.1	22.9	23.4	25.5
Italija	26.1	25.3	24.7	24.5
Šiaurės šalių modelis				
Suomija	17.4	17.4	16.9	16.9
Švedija	13.9	14.9	15.9	15.0
Anglų modelis				
Airija	13.1	23.7	25.7	:
Jungtinė Karalystė	22.6	23.2	22.0	23.1
Vidurio Europos modelis				
Vokietija	20.7	20.1	20.0	19.7
Austrija	16.7	18.6	17.0	16.6
Rytų Europos modelis				
Lietuva	28.7	27.6	29.5	33.4
Latvija	35.8	33.8	37.4	38.1

Šaltinis: lentelė sudaryta autorės remiantis „Eurostat“ duomenimis (2011)